

# AHMET HAMDİ TANPINAR'IN ROMANLARINDA BABALAR VE “ÖDİPAL KRİZLERİN EŞİĞİNDEKİ” OĞULLAR ÜZERİNE BİR YORUM DENEMESİ

AN INTERPRETATION ESSAY ON FATHERS AND SONS ON THE VERGE OF  
“OEDIPAL CRISIS” IN AHMET HAMDİ TANPINAR’S NOVELS

Murat KOÇ<sup>\*</sup> 

## Öz

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın romanlarını zengin kılan bir nokta da, eserlerini tarih, güzel sanatlar, psikoloji başta olmak üzere farklı disiplinlerle beslemesidir. Tanpınar'ın romanları sağlam bir psikolojik yapıya sahiptir. Kahramanların birbirleriyle olan ilişkileri yanında insan-zaman-mekân münasebetini de derin bir psikolojik yapıyla verir. Tanpınar *Mahur Beste*, *Huzur*, *Sahnenin Dışındakiler* romanlarında baba-oğul ilişkisini Sigmund Freud'un “Oeidipus kompleksi” çerçevesinde işler. Behçet Bey ve Yaşar'ın şahsında baskın karaktere sahip babaları tarafından beğenilmeyen, buna bağlı olarak Ödipal krizleri atlatamayan erkek çocukların yaşayabileceği durumları ortaya koyar. İsmail Molla ve Tevfik Bey son derece güçlü karaktere sahip babalardır. Bunun yanında musiki yoluyla eski İstanbul kültürünü hakkıyla taşırlar. Onların oğullarından beklediği kendi hayat tarzı ve anlayışlarını devam ettirmeleridir. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde ise Tanpınar, Freud'un teorilerini tersine çevirir. Bu romanda oğlu tarafından beğenilmeyen ve bu dairede krizler yaşayan babayla karşılaşırız. Oğlu Ahmet, başta hakiki iş ve çalışma olmak üzere, hayatın temel değerlerine sahip olmayan Hayri İrdal'ı yargılar ve mahkûm eder. O aynı zamanda bütün yaşananların yalan bir dünyadan ibaret olduğunu okuyucuya anlatmak için kurguya dahil edilmiştir. Kısacası Tanpınar'ın dört romanı baba-oğul ilişkisi ve bunların ele alınışı yönünden incelemeye imkân vermektedir. Bu makalede romanlar baba-oğul ilişkisi açısından incelenecek ve bir yorum denemesi yapılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Ahmet Hamdi Tanpınar, Sigmund Freud, Oeidipus kompleksi, *Mahur Beste*, *Sahnenin Dışındakiler*, *Huzur*, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*

## Abstract

Another enriching aspect of the novels of Ahmet Hamdi Tanpınar is that he created his works with inspirations from other disciplines most notably history, fine arts and psychology. Tanpınar's novels have a solid psychological structure. He describes relationships among characters as well as person-time-place relations with a deep psychological structure. “Oedipus complex” is a frequent motif in father and son relationships in Tanpınar's novels, *Mahur Beste*, *Huzur*, *Sahnenin Dışındakiler*. He describes the situations with which sons who have dominant fathers (Behçet Bey and Yaşar) who do not appreciate them and thus struggle with Oedipal crisis might face. İsmail Molla and Tevfik Bey are both fathers in his novels with

\* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul / Türkiye, muratkoc@marmara.edu.tr

extremely strong characters. They also have the proper traditional Istanbul culture through music. What they expect from their sons is to continue their life style and approach to life. In his novel, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* Tanpınar reverses Freud's theories. We are introduced to a father who is not appreciated by his son and therefore spiralling into a deepening crisis. Ahmet, his son criticises and condemns his father Hayri İrdal who does not have the basic values in life such as a real job and work. He is also included in the story to tell readers that they are all living a lie. In conclusion, Tanpınar's four novels allow us to review these novels in terms of father and son relationships and how these relationships are built. In this paper, novels will be analysed in terms of father-son relationships and an interpretation essay will be written.

**Keywords:** Ahmet Hamdi Tanpınar, Sigmund Freud, Oedipus complex, *Mahur Beste*, *Sahnenin Dışındakiler*, *Huzur*, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*

## Giriş

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın romanlarında sağlam bir psikolojik yapı vardır. Onun tâli kahramanları bile belli bir psikolojik derinliğe sahip, tam olarak düz kabul edilemeyecek tiplerdir. Tanpınar'ın romanları baba-oğul ilişkileri açısından incelemeye müsait malzeme de vermektedir.<sup>1</sup> Bu yazıda incelediğimiz üç romanından ikisinde oğullarını beğenmeyen, onları birtakım krizlere sürükleyen babalar, birinde ise babasını beğenmeyen bir oğulla karşılaşırız. Bu okumayı önce Freud'un teorilerinin Türk kültürüne uymayacağı düşüncesinde katıldığım noktalar olduğu için Doğu'da babanın gölgesinde oğullar vardır, Batı'da oğullar babaları öldürürken Doğu'da babalar oğulları öldürür düşüncesi etrafında yapmayı düşündüm. Ancak sonra Tanpınar'dan okuduğum bir cümle yine yol gösterici oldu. Tanpınar *Mahur Beste*<sup>2</sup> hakkında Behçet Bey'e yazdığı mektupta bir cümle kullanır: "Freud ile Bergson'un beraberce paylaştıkları bir dünyanın çocuğuyuz."<sup>3</sup> Bu cümle Tanpınar'ın, Freud'un teorilerini okuduğu ve *Mahur Beste*'de baba-oğul ilişkisini bilinçli olarak "Oedipus Kompleksi"<sup>4</sup> üzerine kurduğu noktasında bir ipucu verdi. İncelediğimiz dört

1 Tanpınar'ın babası Hüseyin Fikri Efendi ve edebî babası Yahya Kemal'le olan ilişkileri için bk. Yunus Alıcı, "Baskın Babanın Kaostaki Oğlu: Yahya Kemal ve Tanpınar İlişisine Oidipus Kompleksi ve Psikanalizm Ekseninde Bir Yorum", *Fırat Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 13-15 Ekim 2016, s. 243-257.

2 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Mahur Beste*, 11. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.

3 *Age*, s. 155.

4 Freud'un Sophokles'in, *Kral Oidipus* adlı eserinden yola çıkarak psikoloji bilimine kazandırdığı Oidipus Kompleksi kısaca şudur: "Oedipus kompleksi, ünlü psikolog Sigmund Freud'un psikanalizle ilgili incelemeleri sırasında kullandığı ve oradan edebiyat eleştirisine geçen bir terimdir. Terim, üç ile altı yaş arasındaki erkek çocuklarda annelerine karşı gelişen cinsel arzuları ve buna bağlı olarak babalarına karşı hissettikleri rekabet ve düşmanlık duygularını ifade eder. Hem kız hem erkek çocuklarda zıt ebeveynlerine karşı böyle duygular geliştiğini ileri süren Freud, özellikle erkek çocukların annelerine tek başlarına sahip olabilmek için bu duyguları bir dönemde yoğun şekilde hissettiklerini ve kendilerine rakip gördükleri babalarını saf dışı etmeyi istediklerini, hatta onu öldürmeyi bile hayal ettiklerini ileri sürmüştü ve bu düşüncesini ifade etmek için Yunan mitolojisindeki Oedipus hikâyesine dayanarak Oedipus kompleksi terimini kullanmıştı. . .

Freud Oedipus kompleksini bütün erkek çocuklar için geçerli, evrensel, dolayısıyla da normal bir durum olarak görmüş ve kız çocuklarda da bunun benzeri bir durum olduğunu ileri sürmüştü. Bu fikir de sonradan 'Elektra kompleksi' terimiyle ifade edilmiştir. Freud erkekler ve kızlarla ilgili bu kompleksleri normal bir yaşantı olarak görmekle birlikte altı yaşından sonraki dönemlerinde bu kompleksleri, birçok erkek çocuğun babayla özdeşleşerek, birçok kız çocuğun da anneleriyle özdeşleşerek çözümlediklerini, ama nevrozlu yetişkin insanlarda bu komplekslerin çözülmemiş olarak bastırılmış bir halde varlığını sürdürdüğünü ileri sürmüştü. Bu iki durum psikanaliz kitaplarında Oedipus kompleksinin olumlu ve olumsuz biçimleri şeklinde anlatılmıştır." (Ömer Faruk Huyugüzel, *Eleştiri*

romanda Freud'un düşüncelerinin en çok *Mahur Beste*'de görünür olduğunu, *Huzur*'da<sup>5</sup> daha dar bir planda devam ettiğini tespit ettik. *Sahnenin Dışındakiler*,<sup>6</sup> *Mahur Beste* ve *Huzur*'daki baba-oğul ilişkisine dair bazı ayrıntılar noktasında tamamlayıcı oldu. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde<sup>7</sup> Tanpınar'ın Freud'la – baba psikoza üzerinden – Hayri İrdal vasıtasıyla hesaplaştığını tespit ettik. Tanpınar bu romanda âdeta sadece kurgunun sağladığı imkânlarla değil, bütün psikolojik kaidelere de karşı çıkar. Okuyucu karşısında şaşırırsa da, Hayri İrdal'ı anlatacak psikolojik teorilerin olmadığı, hatta bu teorilerin İrdal'ın esas alınarak yeniden yazılması gerektiği gerçeğiyle baş başa kalır. Yine İrdal'ın şahsında Freud'un teorisini tersine çevirir. Bu romanda oğul babayı beğenmez, onunla arasına mesafe koyar. Önceki romanlarda oğullar babaları üzerinden "baba psikoza" yaşarken, bu defa Hayri İrdal'ın şahsında baba, – Freud'un bakışıyla söylersek – oğul üzerinden "baba psikoza" yaşar.

Juan de Nasio, *Oedipus: Psikanalizin En Önemli Kuramı*<sup>8</sup> adlı eserinde, erkek çocuğun yaşadığı Oedipus kompleksini dört başlık altında toplar:

Erkek Ödipus'unda baba figürleri

1-Baba, ideal bir figür gibi sevilir.

2-Babadan bir yasakçı ve bir sansürcüymüşçesine çekinilir.

3-Baba bir baştan çıkarıcı gibi arzulanır ve ondan çekinilir.

4-Babadan bir rakipmişçesine nefret edilir ve çekinilir.<sup>9</sup>

Bunlardan 1., 2. ve 3. maddeler Behçet Bey'in babasıyla ilişkisinde, 1., 2. ve 4. maddeler ise Yaşar ve Tefvik Bey ilişkisinde baskın bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Nasio, Oedipus Kompleksi'nde bir çocuğun üç baba figürüyle karşılaştığını söyler:

Özetle Ödipyen çocuk üç baba figürüyle de karşılaşma deneyimini yaşar. Baba önce, çocuğun içine doğduğu toplumu düzenleyen Yasa'nın çerçevesidir. Ardından bu Yasa'ya saygı duyulmasını sağlayan jandarmadır. En sonunda da baba yine jandarmadır, fakat bu sefer bir otorite olarak kendisinden korkulur, güç sahibi olduğundan kendisine meydan okunur ve öz kudretin sahibi olarak kıskanılır. ... Kısaca Ödipus yolculuğu bir çocuğun üç farklı – simgesel, gerçek ve hayali – baba figürüyle karşılaşması olarak yorumlanabilir. Bunlardan biri Yasa'yı temsil eder, diğeri Yasa'ya saygı duymayı öğretir, bir diğeri de güce sahiptir ve kıskanılır. İşte erkek çocuğunun üstbenliğini oluşturacak, içselleştirilen üç baba figürüdür bunlar.<sup>10</sup>

*Terimleri Sözlüğü*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018, s. 348-349).

5 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*, 22. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.

6 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*, 13. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.

7 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, 25. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.

8 Juan de Nasio, *Oedipus: Psikanalizin En Önemli Kuramı*, çev. Canan Coşkan, Say Yayınları, İstanbul 2012.

9 *Age.*, s. 114.

10 *Age.*, s. 125-126.

Behçet Bey ve Yaşar'ın şekillenmesinde karşılaştıkları bu üç figür önemli rol oynar.

### 1. *Mahur Beste*: Behçet Bey yahut “Leylek Yuvasındaki Kuzgun”

Tanpınar, *Mahur Beste* romanında İsmail Molla ile oğlu Behçet Bey arasındaki ilişkiyi derinlemesine tahlil etmiştir. Baba-oğul ilişkisi ve babanın oğul üzerindeki şekillendirici rolü en çok bu romanda görülmektedir. Behçet Bey'in kişiliğinin şekillenmesinde Ödipal krizlerin önemli etkileri vardır. Daha sonraki hayatında sergilediği nevroitik kişilik, yaşadığı bu krizlerin ürünüdür. İsmail Molla ruhen ve bedenen güçlü, devlette önemli görevler üstlenmiş ve buna bağlı olarak otoriteden de payına düşen kudreti almıştır. Bu durum onun şahsiyetini daha güçlü hâle getirir. Aynı zamanda o, gerektiğinde devlet otoritesine karşı gelecek kadar kendine güvenen, hayatı dört bir yanından kucaklamayı ve yaşamayı seven, etrafındakileri de bu hayat sevgisinin peşinden sürüklemeyi bilen bir insandır. Molla Bey devlet otoritesinden siyasi geleneği ve bu geleneğin insana sağladığı gücü alırken kültür noktasında da musiki yoluyla şahsiyetini zenginleştirir. Yaşadığı dönemde eski Türk musikisini en iyi icra eden insanlar arasındadır. Musiki onun hayatında sadece bir zevk ve kültür unsuru olarak kalmamış, aynı zamanda adı etrafında dolaşan aşk dedikodularıyla hayatını zenginleştirmiş, İstanbul hayatında bir hikâyenin kahramanı hâline gelmesini sağlamıştır. Böylece Molla Bey devlet otoritesinden gelen gücünü, eski musikinin ses ve anlam zenginliğiyle birleştirmiş, gür sesini de bütün hayatının ifade aracı hâline getirmiştir. İsmail Molla'nın tek sıkıntısı, kendine layık, soyunu ve hayat anlayışını devam ettirecek bir oğula sahip olmamasıdır. Behçet, romanda genellikle “örümcek, hayvan” şeklinde tasvir edilir. Bazen bunlara eklenen “yaralı” sıfatıyla şahsiyetindeki kırılmanlık vurgulanır. Sadece bir yerde çalışkanlığı dolayısıyla “arı”ya benzetilir.

İnsan ömrü Behçet Bey için bir “darülmihen”ken<sup>11</sup>, babası için zevk, şevk ve eğlence anlamını taşır. Aralarındaki şahsiyet farkını belki de bu kelimeler etrafında aramak daha doğru olacaktır. Çünkü Behçet Bey kişiliğini oluşturan şartlar dolayısıyla ömrü boyunca hayatın trajik yönüyle meşgulken, hatta kendi trajedisinin kaynağı yine kendisi olurken, baba hayatın her anını değerlendirmeye çalışan bir kimlikle karşımıza çıkar. Tanpınar, Behçet Bey'i romanın farklı yerlerinde bir örümceğe benzetir. Bir örümcek kendi ağlarını nasıl kendisi örüyorsa, Behçet de hayatının trajedisini yaşadığı ortamın da tesiriyle hem hazırlar hem de o trajedinin esiri olduğunu kendisiyle ilgili her olayda gösterir. Fakat unutulmamalıdır ki Behçet Bey'in trajedisinin temelinde babasıyla yaşadığı sorunlu ilişki vardır. Baba daima hayatın içine atılırken, hatta gözüpük bir şekilde iktidara bile kafa tutma cesareti gösterirken, onun tarafından beğenilmeyen ve sevilmeyen “Behçet Bey, bütün ömrünce, yerinden kıyıdanmadan ‘Kaçmak, gitmek!’ diye çırpınarlardı(r).”<sup>12</sup>. Baba hayatı her yönüyle yaşamak için cesaret gerektiğini bilir ve bu cesareti gösterir, fakat cesaret kelimesi her aklına geldiğinde, Behçet Bey'in lügatinde ömrü boyunca bu kelimenin yer tutamayacağını üzümlere tecrübe eder. Behçet Bey'in aksine

11 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Mahur Beste*, s. 10.

12 *Age.*, s. 18.

İsmail Molla etrafındaki benleri silen, hatta yok eden hâkim bir ben gibidir. Narsisizme varan kişilik özelliği romanın farklı yerlerinde görülür. Bu özelliği yanında en büyük gücünü de hayata bağlılığından alır:

Hakikat şu ki İsmail Molla Bey, tahakkümlü tabiatıyla, nüfuzlu ve her tenkidin üstünde kalan şahsiyetiyle etrafındakilerin hemen hepsini farkında olmadan bir esir gibi kullananlardan, daha doğrusu, bir esir bağlılığını onlarda en tabii bir ruh hâleti yapanlardandı.<sup>13</sup>

Behçet Bey ise babasına tezat şekilde ruhen ve bedenen zayıf, babanın otoriter yapısından pay alamadığı gibi, bu otoriteden çekinen, evdeki herkes gibi bu otoritenin esiri olan, hayatın anlamını yaşamaktan çok inzivada bulan, çalışmayı sığınak ve kaçış olarak gören bir insandır. Molla Bey soyunu ve şahsî özelliklerini devam ettirecek bir mizaçta olmadığı, kendisine benzemediği için Behçet Bey'i sevmez. Fakat Behçet Bey'i bu duruma düşürenin kendi şahsiyeti olduğunu da kabul etmez. Onun kudretli şahsiyeti asıl tesirini Behçet Bey üzerinde gösterir: "Yaradılıştan zavallı doğan oğlu ise, daha ilk yaşlarından itibaren, bir nev'i yarım tanrı gibi baktığı bu güzel, cömert, zeki ve zaafsız babanın karşısında şahsiyetini bir çırpıda silivermişti."<sup>14</sup>

Molla Bey'in güçlü şahsiyeti karşısında Behçet Bey ona benzemek yerine, annesi ve dadısıyla beraber şahsiyetini silmeyi tercih eder. Aslında Behçet Bey'i yargılasa da bu durum İsmail Molla'nın hoşuna giden bir durumdur. Çünkü o, evine ve kendine ait olan her şeye tek başına hâkim olmak ister:

Behçet Bey, babasını çok sever, fakat pek az tanırdı. Onun bütün şahsiyetine hâkim olan garip ve âhenkli hodbinliğini bir kere bile ölçmeye kalkmamıştı. O, daha çok haremdede, annesi ve dadısıyla büyümüş, babasının hoşuna gittiğini sanarak onların sönük ve biçare görünüşlerini olduğu gibi benimsemişti. İlk önceleri Molla Bey buna üzül-müş, o kadar dua ile ve sonuna doğru Allah'ın kendisine bahşettiği oğlunu bu terbiyenin sakatlığından kurtarmaya çalışmıştı. Fakat çocuğun tabiatındaki pısrıklığın ve zavallılığın dışarıdan aşılabilmiş bir şey olmadığını anlayınca, bu biçare doğuşla mücadeledeki güçlük karşısında birdenbire ürkmüş ve bir daha onunla meşgul olmamıştı.<sup>15</sup>

Baba oğul ruhen olduğu gibi bedenen de birbirinden farklıdır. Molla Bey'in en büyük üzüntüsü, Behçet'in kendisinin bir devamı olamayacağı noktasındadır:

İsmail Molla, cinsinin asilliğinden gurur duyan bir hayvan insiyakiyle, boyu kendisinden en aşağı kırk santim küçük olan bu cılız omuzlu, sakat çocuğu bir türlü beğenmiyor,

13 *Age.*, s. 28.

14 *Age.*, s. 28.

15 *Age.*, s. 28-29.

onda kendi levent, atılğan, uçarı, çapkın ve gerçekten efendi hayatının hiçbir tarafının devam etmeyeceğini anlıyordu.<sup>16</sup>

Zaman zaman baba oğul bazı ortak noktalarda birleşirler. Fakat bunlarda da farklılıklar görülür. Behçet Bey'in hayatında iki önemli unsur, saatler ve kitaplardır.<sup>17</sup> Bu iki büyük merakında da babasının önemli etkisi vardır. Saatler ve kitaplarla arasında tuhaf bir bağ kurar. Babasının saati “bu ailenin şöyle böyle yüz, yüz yirmi yıllık bir ömrünü kaydetmişti(r).”<sup>18</sup> Bu sebeple babanın saati bir aile mirası kabul edilir ve gitgide bütün saatlerle kardeş durumuna getirilerek Behçet Bey'in hayatındaki sembollerin önemli bir parçası olur. Kader, zamanı yaşayan babanın karşısına, zamanı yaşamak yerine onu bir düşünce konusu hâline getiren, saatlerle tuhaf bir bağ kurmakla kalmayıp onlara hikâyeler yazan ve hepsi bir aradayken bu hikâyeleri çoğaltan oğulu çıkarmıştır. Baba için zaman, gelip geçici, her anı yaşanması gereken ve ancak dolu dolu yaşandığında bir anlama sahipken, Behçet Bey için karşılaştığı her saatte geçmişin hatırlandığı, mazinin yüküyle zenginleşen, bazen bir insan gibi hikâyesini anlatan – ki bu hikâyeyi devrinde sadece Behçet Bey gibiler anlayabilir – ve her vuruşunda derin bir anlam gizleyen sembol hâline gelir.

Baba oğulu saatlerin yanında birleştiren bir başka unsur kitap aşkıdır. Fakat Molla Bey için kitap kadın gibidir. Okunduktan sonra baştan atılır. Aradaki tek fark kitabın unutulmaya razı olması, kadınsa bunu kabul etmemesidir. Behçet Bey bu noktada babasından ayrılır. O, “kitabı okumaktan ziyade, onunla meşgul olmasını sever...”<sup>19</sup>. “Sade bu kitap hikâyesi baba ile oğul arasındaki mizaç farkını göstermeye yeterdi.”<sup>20</sup> ifadesiyle de bu gerçek eserde vurgulanır. Behçet Bey kitaplarıyla beraber yatar, sevdiği kitaplar ona uykuda da eşlik eder. Bu noktada da bir yer değiştirme yapar. Baba için kitap okunduktan sonra bir kenara atılır. Behçet Bey içinse asıl babası tarafından okunduktan sonra ciltlenerek yeni bir düzen ve şekle kavuşturulması gereken bir değer kazanır. Burada kitap yine nesne durumuna geçer ve baba oğulun arızalı ilişkisinde aradaki bağı kuran aracı rolünü üstlenir. Behçet Bey okunan kitaplara verilen yeni bir görünüş vasıtasıyla sevgisini bir “din gibi”<sup>21</sup> benimsediği babasını bir kere daha takdis eder. Daha on iki yaşında kitap ciltlemeyi kendi kendine öğrenen Behçet Bey için kitap artık şekil ve hüviyet değiştirir. O babasının bir defa okuyup, sağa sola attığı kitapları ciltlemeye başlar. Burada da saatler gibi kitap üzerinden babanın sahip olduğu şeylere itaat, hürmet ve sahip çıkma duygusu hâkimdir. Böylece onun sürekli anlam ve yer değiştiren semboller dünyasında saat ve kitaplar

16 Age., s. 29.

17 Oğuztertem, Behçet Bey'in bu iki büyük merakını şöyle yorumlar: “Örneğin bir zamanlar benim durumumda olan deneyimsiz bir *Mahur Beste* okuyucusu, bu romanda ‘Şark'ın, ‘ev’ gibi, aslında annenin varlığı ile ilgili olduğunu düşünmez; ‘kitaplar’ın kadın giysilerine gönderme yaptığını fark etmez; bozuk ‘saatler’in bedensel eşgüdüm eksikliği (ahenksizlik), özdenetim zayıflığı ve parçalanmış beden imgesi ile ilgili olduğunu aklıma bile getirmez.” (Süha Oğuztertem, “Hasta Saatler, Bozuk Sıhhatler: Enstitü Sorununa Babasız Bir Yaklaşım”, *Bir Gül Bu Karanlıklarda*, haz. A. Uçman – H. İnci, 3F Yayınları, İstanbul [t.y.], s. 463).

18 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Mahur Beste*, s. 25.

19 Age., s. 29.

20 Age., s. 30.

21 Age., s. 28.

başı çekerken ardından bunlara zamanın ayrı bir kıymet kazandırdığı – başta geçmiş günlere açılan bir kapı derinliğiyle aynalar olmak üzere – antika eşyalar eklenir ve Behçet Bey babasının yaşadığı dönemi bütün bir mazi hatırası eşyalarla göz önünde canlandırır.

Behçet Bey'i cilt atölyesi hâline getirdiği tavan arasında ilk gördüğünde Molla Bey hayatının en büyük hüznünü duyar. Tavan arası mevcut durumdan kaçış arzusuna cevap veren, saklanma, kendi benliğini yok etme, eski eşyaları saklama, bu eşyalar arasında yaşanmış bir zamana sahip olma, derin tefekkür saatlerine, bir yığın hülya ve rüyanın eşiğine gitme imkânı veren kapalı bir mekândır.<sup>22</sup> Bir gün Behçet'in "terbiyeli ve hürmetli selâmlarıyla, göze girme teşebbüsleriyle"<sup>23</sup> ortada dolaşmadığını gören Molla Bey nerede olduğunu sorar. Tavan arasında çalıştığı söylenince bu "çalışmak" kelimesi Molla Bey'i ümitlere sevk eder. Fakat oğlunu – kendisinin çok sevdiği, icra ettiği musikiyle güzelliği daha büyük bir anlam kazanan – Boğaz gecesinin hülyalı aydınlığına sırtını dönmüş, "elleri çiriş ve boya içinde, bir türlü çeviremediği kocaman bir mengenenin üzerinde, zayıf omuzları yukarıya doğru bir gölge gibi çırpını(rken)"<sup>24</sup> gören Molla Bey, Behçet'i, "bir insandan ziyade kendi ördüğü ağa takılmış çırpınan, büyük yaralı bir örümceğe benzet(ir)".<sup>25</sup> Behçet Bey tavan arasını tıpkı bir ciltçi dükkânı hâline getirmiştir. Oğlunu böyle zayıf, hayattan kaçıp tavan arasında kendi kurduğu dar bir dünyada boya ve tutkal kokuları arasında, kendince mânâsız bir işle meşgul gören Molla Bey derin bir vicdan azabı duyar. Özellikle kendisini görür görmez Behçet'in iri, mavi gözlerine yerleşen korkuyu yıllarca unutamaz. Baba oğul bu manzara içerisinde birbirlerini kucaklarlar. Bu kucaklaşma, âdeta kader çizgisinde aradaki şahsiyet farklarını bir anlamda kabulleniş anı hâline gelir. Oğul babaya layık olamamanın verdiği sıkıntılarını, baba ise kendisinden farklı gördüğü için uzak durduğu oğlunun çektiği acıları ilk defa o gün duyar.<sup>26</sup>

Molla Bey o gecedен sonra da Behçet Bey'i sevmez, ama bir gerçeği kabul eder. Behçet belki kendisi gibi güçlü bir kişiliğe sahip değıldir. Ancak o, kendisini oyalayan, hayatta bir çıkış kapısı

22 "Geçmişteki yalnızlıklarımızın tüm mekânları, içinde yalnızlıktan acı çektiğimiz, yalnızlığın tadını çıkardığımız, yalnızlığı aradığımız, yalnızlıkla uzlaştığımız mekânlar içimizde silinmez olarak kalmıştır. İnsan onları özellikle silip atmak istemez. Yalnızlığının bu mekânlarının kurucu özellikte olduğunu içgüdüsel olarak bilir. Bu mekânlar şimdiki zamanda bir daha geri dönmek üzere yitirilmiş, geleceğin tüm vaatlerine bundan böyle yabancı da olsa, bir tavan aramız artık olmasa, çatı katımızı artık yitirmiş de olsak, bir tavan arasını sevmişliğimiz, bir çatı katında yaşamışlığımız içimizde hep yaşayacaktır. Bu yaşamışlıkta, gece düşlerimize döneriz. Bu kovuklar bizim için, hayvanların içinde yaşadığı kabuk değerindedir. İnsan belki de, uykunun labirentlerinin sonuna vardığında, derin uyku bölgelerinin sınırına yaklaştığında, insan-öncesi dinginlikleri tanır. İnsan-öncesi burada, anımsanmayacak kadar eski zamanlara dokunur. Ne var ki, gündüz yaptığımız düş kurmalarda, yakın, basit, sıkışık yalnızlıkların anısı bizim için, rahatlık veren, yayılmak istemeyen, buna karşılık daha çok sahip olunmak isteyen mekânın deneyimleridir. İnsan, vaktiyle oturduğu çatı katını çok dar bulabilir, kışın soğuk, yazın sıcak bulabilir. Ama şimdi düş kurmayla yakalanan o anının içinde, hangi bağdaştırmaçılıkla olduğu bilinmez, çatı katı ister küçük, ister büyük, ister soğuk ve serin olsun, her zaman rahatlatıcıdır." (Gaston Bachelard, *Mekânın Poetikası*, çev. Aykut Derman, Kesit Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 37-38).

23 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Mahur Beste*, s. 30.

24 *Age.*, s. 30.

25 *Age.*, s. 30.

26 *Age.*, s. 31.



aralayan çalışma sayesinde varlığını az da olsa kabullenip yaşamaya devam edecektir. Bu durum İsmail Molla için bir kabulleniş ve teselli vasıtası olur:

Herkes kendisi gibi fatih doğamaz, her adımında bir zafer borusunu çalarak yürümezdi. Küçük ve sürekli çalışmanın da bir muvaffakiyet payı, hatta şerefi olmalıydı. Bunun gibi zaaf bilmeyen bir ahengin yanı başında şefkatin, merhametin, kanayan yüreğin de bir yeri vardı. Şimdi oğlunu anlıyordu, hatta ona acıyordu bile.<sup>27</sup>

Behçet'in okuldan getirdiği aferinler, yıldızlı mükâfat kitapları artık ona başka türlü görünür. İlk defa o gün oğlunu anladığını düşünür. Ancak Molla Bey her ne kadar Behçet'i anlasa da, yine de onu sevmez. Çünkü "onun bir şeyi sevebilmesi için beğenmesi lâzımdı. Behçet daha küçüktü; onu beğenemezdi. Hatta o sadece küçük değil, şekilsizdi de..."<sup>28</sup> Behçet'i her aklına getirdiğinde onu "zavallı, küçük, sakat, kaçış, avunma" kelimeleriyle beraber düşünür ve kendisinden farklı bir yapıya sahip olmasını asla kabullenemez.

İsmail Molla, eski İstanbul ve Boğaz kültürünün kemale erdirdiği insanlardandır. Devlet otoritesinden gelen gücü yanında eski kültürün önemli bir unsurunu oluşturan musiki, onun şahsiyetinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Tanpınar bu sebeple onu, "Molla Bey, gençliğinde bütün İstanbul'un sesine koştuğu nadir insanlardandı."<sup>29</sup> şeklinde tanıtır. Molla Bey'in bu musikişinas yönüne bir aşk hikâyesi de karışır. Rivayete göre Molla Bey yalı komşusu Necip Paşa'nın eşi Târidil Hanım'ı sevmiş, bu durum iki yalı arasında bir hikâyenin doğmasını da beraberinde getirmiştir. Molla Bey bazı geceler Arnavutköy sırtlarındaki yalısının bahçesine sofra kurdurur. Boğaz gecesine böyle zamanlarda Molla Bey'in söylediği besteler farklı bir çehre kazandırır: "Boğaz gecesinin geniş, pırıltılı sükûtu, Bayatı'nın, Mahur'un sıcak busesi ile kucaklaşırdı. Mehtaplı gece birdenbire çılgin bir ihtirasın rüyasında uyanmak için kendi havai gül rüyasından uyanırdı."<sup>30</sup> İsmail Molla'nın böyle gecelerde hep aynı besteleri okuması, dedikoduları kuvvetlendirir. Molla Bey ayrıca komşu yalıdan gelen "saz ve körpe kadın seslerini dinleyerek insan ve talih üzerinde acı acı düşünürdü."<sup>31</sup> Böyle gecelerde Behçet Bey duvarda asılı tamburunu alarak babasına refakat eder. Burada musiki bir kültür unsuru ve yıllar süren bir aşkın ifadesi olmanın yanı sıra babayla oğulun – babanın oğuldan habersiz – yaşadığı bir barış anı gibidir:

Behçet Bey, babasının sesini iştirir iştirmez yerinden fırlar, duvarda asılı tamburunu alır ve ona yavaştan refakate çalışırdı. Gür ve kendisinden emin sesin peşinde bu korka korka ilerleyiş kadar onu çıldırtan şey azdı. Tıpkı bir arslan izinde yürüyormuş gibi, sıtmalı ve halecan içinde, başı küçük kollarının bir türlü tam kavrayamadığı tamburuna eğilmiş, olduğu yerden bu sesin gece içindeki macerasını düşünür, onun Boğaz

27 Age., s. 31.

28 Age., s. 31.

29 Age., s. 21.

30 Age., s. 21.

31 Age., s. 21.



tepelerinde renkli bir uçurtma gibi süzülüşlerini takip eder, sonra da eritilmiş altın gibi, bir tarafta, durgun suda külçelendiğini zannederdi.<sup>32</sup>

Böyle gecelerden sonra Molla Bey etrafı gürültüye boğarak yalının havasına bir canlılık getirir. O, "canlı varlığının peşinden sürüklediği herkesi, kendisinin olan her şeyi hatta karısını bile sever."<sup>33</sup> Ne yazık ki sadece Behçet Bey bu sevgiden payına düşeni alamaz.

Behçet Bey, babasının hayatına karışan hikâyenin diğer kahramanı Târidil Hanım'la bir iki defa kayıpta karşılaşır: "Peşinde sürüklediği zevkle ve ihtirasla yaşanmış bir ömrün şöhretiyle, tıpkı batmadan evvel etrafı o sıcak hatıra güzelliğine boğan bazı akşam güneşleri gibi, güzel ve azametli"<sup>34</sup>portresiyle gördüğü Târidil Hanım'la babası arasındaki aşkı gerçek payı olduğunu düşünür. Çünkü "babasının beğenilmesi ve sevilmesi kendisi için o kadar tabii bir şeydi ki."<sup>35</sup> Târidil Hanım'ın yalısının Behçet Bey'in hayatında da önemli yeri vardır. Bir gece bu yalından sandalına atılan bir kırmızı gülle Behçet Bey daha önce hiç tanımadığı hayaller dünyasına girer. Cinselliğe ait ilk haz ve heyecanları yaşar. Daha sonraki hayatında bu olay Behçet Bey'in saklamaktan haz duyduğu bir sır hâline gelir. Aynı zamanda kadın ve aşkı bu kırmızı gülün uyandırdığı düşüncelerin sevgiyle bir hülya ve rüya hâline getirir. Molla Bey'in renkli geçen aşk ve kadın terbiyesine karşı, Behçet Bey'de bunlar da eksik kalır. Romandaki bazı satırlar babasının güçlü şahsiyeti, yetiştirdiği ortam ve aldığı terbiye sebebiyle Behçet Bey'in cinsel kimliğini tamamlayamadığını, Ödipal süreçleri sağlıklı atlatamadığını ortaya koyar. Bu durumu tespit etmesine sebep olan olaya Molla Bey'i derinden yaralar:

Behçet Bey'in bütün gençliği iki ihtiyar ve zavallı kadının 'Maşallah, oğlumuz, ciddi ve terbiyelidir, sağa sola bakmaz.' Yahut 'A, vallahi, eminim bütün Emirgân önünde soyunsa, Behçet şöyle yüzünü çevirmez, bir kadın görünce gül gibi kızarır: cinsinden sözlerin çizdiği bir ahlâk düsturunda kendisini idrak etti. Bazen dadısı veya annesi şaşırırlar, bu sözleri Molla'nın önünde tekrarlarlar, o zaman Molla çileden çıkar, 'Eğer doğru ise, Allah sizin de, onun da belânızı versin!' diye odadan fırlardı.<sup>36</sup>

Bu durumu ilk tespit ettiğinde Molla Bey dualarla Allah'ın kendisine bahsettiği Behçet Bey için çok üzülür ve onu bu sakat terbiyeden uzaklaştırmaya çalışır. Yine de Molla Bey, "biricik

32 Age., s. 21-22. Juan de Nasio'dan aşağıya aldığımız cümleler Behçet Bey'in babası karşısındaki tavrını izah etmektedir: "Erkek Ödipus'unda üstben ve babanın üç farklı rolü: Benliğin kendisini eleştiren, benliğin kendisini sınırlandıran kısmı olan üstben, psişemizde fantasmalaştırılmış babanın birbiriyle çelişkili üç tutumunu da yaşamamıza yol açan bir olgudur. Üstelik üstbenin birbirinden ayrı üç sesi vardır: Yasakçı babayı temsil eden 'yasağın sert sesi', iyi temsil eden 'cezbediciliğin işveli sesi' ve nefret dolu, rakip babayı temsil eden 'özeleştirin küçümseyici sesi!...' (Juan de Nasio, *Oedipus: Psikanalizin En Önemli Kuramı*, s. 117). "Erkek çocuğunun aşağılanma fantazmı, babanın karşısında dişil bir hâl almaktan ileri gelen pasif bir fantasmadır." (Age., s. 136).

33 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Mahur Beste*, s. 22.

34 Age., s. 22.

35 Age., s. 22.

36 Age., s. 29.

oğlunun kendisine benzemeyişini bir türlü affedemez.”<sup>37</sup> Çünkü ona göre babalar, hayatta yapmak istediği şeylerin birçoğunun evlâdı tarafından yapıldığını görmek ister. Behçet’in kendisine benzemediğini tespit ettikten sonra, hayatını değiştirir: “Benim evlâdım bana benzemedikten sonra, ha olmuş, ha olmamış, benim için birdir.”<sup>38</sup> sözünü sık sık tekrarlar. Molla Bey, oğlunun kendisi gibi etrafa hükmeden bir insan olmasını ister, fakat kabullenmek zor olsa da Behçet bunu başarabilecek mizaçta değildir:

Zavallı Behçet, bütün ömrünce hiçbir efendilik hissini duymayacak, her tanıdığı şey ona sahip olacaktı. Hayır, hiçbir sevdiği ve inandığı şeyi, sırf bu sevginin üstüne çıkabilmek, kendisini bu imtihanda muzaffer görmek, bir bağı daha koparmış görmek için olsun fırlatıp atamayacaktı. O eşyanın ve insanların mutlak bir saltanatı altında, küçük, müstebit bir saklanma, her şeye rağmen saklanma duygusunun büklümleri içinde küçük, çok küçük birşey olarak yaşayacaktı. İşin fenası, kendisi de bütün bunların farkındaydı.<sup>39</sup>

Molla Bey’in bir süredir sergilediği tavırlar sarayın gözünden kaçmaz: “Bir saray, birçok tasavvurları affedebilirdi; fakat istîğnayı, uzleti affedemezdi.”<sup>40</sup> Bunu bilen arkadaşları Molla’yı ikaz ederler, fakat o selâmlığını gereksiz kalabalıktan temizlediğini, bundan sonra rahatını bozamayacağını söyler. Bunun saraya aksi üzerine “İsmail Molla Beyefendi, anlaşılıyor ki bizim hareketimizi tasvip etmiyorlar; bari kendilerini Mekke-i Mükerrerme kadısı yapalım. Bu vesileyle hem Hacc-ı Şerif’i edâ etmiş olurlar hem de duamızla meşgul olurlar.”<sup>41</sup> düşüncesiyle Behçet Bey on dokuz yaşına geldiğinde Sultan Abdülhamit’in kararıyla İsmail Molla’ya Mekke kadılığı verilir.

Bu gidiş Behçet Bey’in hayatını altüst eder. Çünkü “Behçet Bey, baba sevgisini bir nev’i din gibi alanlardandı(r).”<sup>42</sup> Birdenbire babasından ve kendisine hâlâ çocuk gibi davranan anne ve dadısından da ayrılmak Behçet Bey’in zor bir dönem yaşamasına sebep olur. Bir nev’i sürgünlük kabul edilebilecek bu gidişte Molla Bey oğlunu daha derinden tahlil etme ve değerlendirme fırsatı bulur. Araya giren ayrılıktan sonra Molla Bey Behçet’i yine sevmez, ama onu anlamaya çalışır, bazen de yine mahkûm ederek beğenmez. Bu, baba oğul ilişkisinde çizginin az da olsa değiştiğini gösterir. Bu gidiş ve değişimden sonra Molla Bey İstanbul’da zayıf şahsiyetini kabullenmeye çalıştığı Behçet Bey hakkındaki düşüncelerinde yanılmadığını anlar. Hicaz’da kaldığı beş yıllık sürede Behçet’in yazdığı çocukça mektupları “mizacının emrettiği istihfafla okumaktan”<sup>43</sup> çekinir. Cevaplarında da alay etmez: “Kısacası, bu her şeyi bilen ve anlayan, fakat yaradılışın kendisini hasrettiği çemberden çıkamayan zavallıyı kırmamak için elinden gelen gayreti sarf”<sup>44</sup>

37 *Age.*, s. 29.

38 *Age.*, s. 29.

39 *Age.*, s. 32.

40 *Age.*, s. 27.

41 *Age.*, s. 27-28.

42 *Age.*, s. 28.

43 *Age.*, s. 32.

44 *Age.*, s. 33.

eder. Fakat Behçet'in hiçbir ayrıntıyı gözden kaçırmayan dikkati hayatı belli bir ölçüde yaşamayı seven Molla'yı sonunda isyana sevk eder. Bazen ona, "Bırak bu budalalıkları yavrum, biraz adam ol, biraz geniş yaşa!"<sup>45</sup> diye haykırmak ister, fakat bunu yapamaz. Molla Bey büyük bir sabırla Behçet'e uzun cevaplar yazar. Onu değiştirmekten vazgeçer. Çünkü şahsiyetin bir kıyafet gibi bugün çıkarılıp yarın yenisinin giyilemeyeceğini çok iyi bilir. Bu dönemde Behçet Bey'le ilişkisi uzakta olan oğula mektuplar yoluyla tahammül şeklinde açıklanabilir. Molla Bey Behçet'in şahsiyet kusurlarını yine görür, bir tek işteki azmini, çalışma ve üretme sevgisini takdir eder. Behçet Bey'in lügatinde cesaret kelimesi yoktur, ancak iş konusunda girişkindir. Molla Bey bunun Behçet'e hayatın hiç değilse bir alanında kazançlar getireceğini, onu ayakta tutacağını düşünerek teselli bulur. Bu mektuplaşmalar Molla Bey'in oğlu hakkında bazı gerçekleri anlamasını sağlar:

Hiç de zekâsız değildi; sadece orta idi. Garip denecek kadar kuvvetli bir hafızası, alâkaları küçük, fakat ihtimamlı bir dikkati vardı. Bu dikkatle insanlar ve hâdiseler karşısında çok isabetli, çok tarafsız hükümler veriyordu. Molla Bey, oğlunun mektuplarını okudukça orta bir kafada otorite fikrinin ne demek olduğunu iyice öğreniyordu.<sup>46</sup>

Molla Bey, oğlunun çalışarak göze girme arzusunun bütün hayatı boyunca devam ettiğini düşünür. Behçet Bey tahsil hayatındaki başarısını yine çalışarak "mülâzemet"le girdiği Dahiliye Kalemînde de devam ettirir. Molla Bey bu durumu değerlendirirken ilk defa hakkında olumlu bir söz zikreder ve onu çalışkanlığı dolayısıyla "arı"ya benzetir. Bu çalışkanlığı sayesinde Behçet'in kendi başına geleceğini sağlama alması Molla Bey'i sevindiren bir konu olur. Her ne kadar bunun için nüfuzunu kullanabilecek olsa da, buna gerek kalmadığı için ayrıca memnun olur. Fakat Behçet'in kendisine yazdığı mektuplarda anlattığı bütün başarılarına rağmen, Molla Bey yine onu beğenmez: "Bir yandan da oğlunun, bu hiçbir huyu kendisine benzemeyen yadigârın, hangi irsiyetin mahsulü olduğunu acı acı düşünür(r)."<sup>47</sup> "Yuvasında kuzgun yavrusu bulmuş bir leylek gibi, bu girişken, mütevazı, her hâliyle göz içine bakan mahlûktan tiksini(r)."<sup>48</sup> "Çapraşık bir irsiyetin gururuna indirdiği bir tokada benzeyen bir acaip evlâdı saatlerce süren tahlillerle anlamaya çalışı(r)."<sup>49</sup>

Babasının kendisine karşı duygularını bilen ve baba karşısında ezilen Behçet Bey, çalışma yoluyla da olsa onun takdirini kazanmak için gayret sarf eder. İsmail Molla da zamanla oğlunun göze girme teşebbüslerini menfaat için yapmadığını, onun yapısında doğuştan bir çalışkanlık olduğunu anlar. Bu noktada göz ardı ettiği bir şey vardır. O, Behçet'ten kendisi gibi olmasını istemektedir, fakat kendisi başka bir babanın oğlu, Behçet de kendisinin oğludur. İkisini de var eden biyolojik etmenler ve fizikî çevre, kültürel ortam birbirinden farklıdır. Molla Bey oğlunun her hareketinde kendisinin birebir kopyasını görmek ister. Bazen Behçet'te beğendiği

45 *Age.*, s. 33.

46 *Age.*, s. 33.

47 *Age.*, s. 34.

48 *Age.*, s. 34.

49 *Age.*, s. 34.

noktaları bulup çıkarmaya çalışsa da bunlar ona teselli vermemekte, bu düşünceleri takiben yine Behçet'i mahkûm etmektedir. Babanın bu ezici kimliği belki değişebilecek, en azından değişme gayreti gösterecek Behçet Bey'in azmini kırmakta, bütün hamlelerinin yarıda kalmasına sebep olmaktadır. Babasının şahsiyeti düşünüldüğünde Behçet Bey, babanın güçlü kişiliğine kurban edilmiş oğul sıfatının baskın olduğu bir çehreyle karşımıza çıkmaktadır.

Bütün bu endişeler arasında Molla Bey'i memnun eden şey Behçet Bey'in kimseye fenalık etmeyeceğini bilmesidir. Çünkü onun yaradılıştan gelen zayıflığı böyle bir şeye müsait değildir. Molla Bey, bir anlamda oğlunun kendisi gibi istediği şeyde çok ileri gidecek bir tabiatta olmamasına sevinir. Behçet Bey üzerinden yaptığı değerlendirmeler onu yine kendine hayranlığa götürmektedir: "O yaradılıştan büyük ve kudretliydi; ihtiyar yaşına rağmen, sade bunu bilmek bütün ömrünce kendine hayran yaşamış olan bir adamı sevindirebiliyordu."<sup>50</sup> Bu mânâda Behçet Bey'in yukarıda kurban sıfatıyla anılması isabetlidir.

Molla Bey İstanbul'a dönmek için iki yıl girişimde bulunur. Bu girişimi Behçet Bey bir günde gerçekleştirir. Behçet Bey'in Şûra-yı Devlet âza mülâzımlığına tayininden bir yıl sonra babası da Fetvahanedeki eski yerine "teveccühât-ı seniye" ile iade edilir. Molla beklediği bu habere sevinemez. Çünkü üç dört gün önce eşi Şefika Hanım ölmüş, Molla Bey derinden sarsılmıştır. Bu sarsıntı sevgiden ziyade, kırk yıllık hayat arkadaşından ayrılmış olmanın getirdiği bir durumdur. Bir süre karısının öldüğü topraklarda kalan Molla Bey, aldığı kesin emir üzerine İstanbul'a döner.

İsmail Molla İstanbul'a geldiğinde oğlunun Ata Molla'nın kızıyla Hünkâr'ın iradesi üzerine nişanlandığını öğrenir. Bu evliliğin temelinde başka bir gerçek vardır. Atiye Hanım'<sup>51</sup> gören bir şehzâde onunla evlenmek istemiş, Hünkâr da bu işi engellemek için böyle bir yola gitmiştir. Çünkü "Ata Molla gibi hakikaten dessay bir muhterisin bir şehzâdeye kayınpeder olması"<sup>52</sup> o devir için tehlikeli görülmüştür. İsmail Molla, Ata Molla'ya dünür olmaktan dolayı memnundur. Ayrıca Atiye, Ata Molla'nın dört kızı içinde en çok beğendiğidir. Yalnız Molla Bey, bu oyuna "Behçet Bey gibi zayıf bir kozla"<sup>53</sup> girdiği için üzgündür.

Ata Molla, kızına uygun bulmadığı Behçet Bey'e zaman zaman nasihat vermek ister. Bu nasihatler de İsmail Molla'nın yaptığı tenkitlerle aynıdır. Babasından sonra kayınpederi de Behçet'i aynı gözle görmekte ve her hareketinden şikâyetçi olmaktadır. Ata Molla'yı bu evlilikte tek memnun eden şey bütün masrafın Hünkâr tarafından karşılanmış olmasıdır. Sultan Abdülhamit daha sonra Behçet Bey'i görünce – bu evlilik kendisinin iradesiyle gerçekleştiği için – Atiye adına üzölmüş, "Molla'nın kızını yaktık."<sup>54</sup> demiş ve üç gün sonra gazetede Atiye'ye "ikinci rütbeden bir kıta şefkat nişanı" verildiği görülmüştür. Nişanı kızına verilmiş bir "teselli mükâfatı" sayan Ata Molla, bu olaydan kısa bir süre sonra kahrından ölür.

50 Age., s. 35.

51 Tanpınar ona "Atiye" ismini verirken isim sembolizasyonu da yapmıştır. *Atiye*, "Bir büyüğün küçüğe verdiği hediye, armağan, bahşış, ihsan"dır. (İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005, s. 206).

52 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Mahur Beste*, s. 39.

53 Age., s. 39.

54 Age., s. 54.

Babası için zevk, şevk, eğlence dairesinde derin anlamlar taşıyan hayat, Behçet Bey için iki kısma ayrılır: "Kendi ömrüyle bir taraftan bağlanan şeyler ve ona yabancı olanlar."<sup>55</sup> Kendi beğendiği ve bağlandığı şeyler dışında herkes ve her şey ona yabancı kalır. Atiye de evlilikle bu yabancılıktan payına düşeni alır. Behçet Bey'in hayatında "aşk biricik rüya"; kadın ise "ışık, renk, şiiir"<sup>56</sup> anlamını taşır. Fakat yetiştiği şartlar sebebiyle aşk ve kadın tecrübesi de eksik kalır. Baba için aşk hayatı renklendiren ve asıl mânâ kazandıran şey olurken Behçet için hülya ve rüya kelimeleriyle karışık bir anlam ifade eder. Bu sebeple evlilik hayatları Atiye için bir mahkûmiyet ve bu mahkûmiyete sabır mânâsını taşır. Evliliklerinin ilk günü Atiye Hanım "bir kuklayı hatırlatan kocasıyla"<sup>57</sup> baş başa kaldığında bütün hayal kırıklıklarının ifadesi olan bir kahkaha atınca Behçet Bey evden kaçmak ister. Atiye'nin bu tepkisi Behçet'i kendi talihi hakkında derin düşüncelere, hatta iç isyanlara sevk eder. Bu durum eserde şöyle dile getirilir:

Behçet, yüzüne karşı bu kadar haşin bir şekilde güldüğü için karısına güvenmemişti; onun acısı daha derindi: O bu gülüşle talihinin şuuruna ermişti. Alay edilmeye, beğenilmemeye çoktan alışmıştı. Annesiyle dadısından başka hiç kimse, hatta o kadar sevdiği babası bile, onu beğenmemişti. Her gittiği yerde aynı şey değil miydi? Fakat o, etrafındakilerin kendi hakkındaki düşüncelerine aldırış etmemeyi öğrenmişti. Mektepte arkadaşları kendisiyle alay ederken o çalışmıştı. Dört yıl üst üste birincilikle Mülkiye'yi bitirmişti. İşe başlayalı şurada kaç yıl olmuştu? Böyle olduğu halde hiçbir arkadaşı, hatta en arkalılar bile, onun kadar ilerlememişti. Üst üste iki defa terfi etmişti. Hiç beğenilmeden, yalnız yaşamaya mahkûm olduktan sonra bunlar neye yarardı? En haklı olduğu yerde bile ağzını açar açmaz herkesin 'sen sus, böyle şeylere karışma!' der gibi baktığı bir adam için rütbenin, nişanın, hayatta muvaffakiyetin bir mânâsı olabilir miydi? Yaradılış ona bu zulmü yapmıştı...<sup>58</sup>

Bu kahkaha bir arada yaşadıkları süre boyunca evlilik hayatlarını zehirleyen bir mesele olacaktır. Behçet Bey'in aksine Atiye güçlü bir yapıya sahiptir. Onun hayatında Talât Bey'e ait "Mahur Beste"nin ailenin hayatına kattığı aşkın yakıcı yönü ve Doktor Refik'in getirdiği duygularla yine aşkın şahsî bir macera hâline gelişi vardır. Doktor Refik kanlı canlı, politik mücadele içinde yer alan biriyken, kader Atiye'nin karşısına eş olarak Behçet Bey'i çıkarır. Atiye daha ilk günden bu evlilikte bir kurban olduğunu anlar.

Atiye ertesi sabah Behçet Bey'i tebessümle uyandırır ve attığı kahkahayı telâfi eder. Zaman içinde Behçet Bey'i sever. "Yetiştirdiği terbiye, kaderin karşısına çıkaracağı kocayı sevmeyi ona öğretmişti(r)."<sup>59</sup> Behçet Bey'in çocuğa benzeyen yönlerini tespit ettikten sonra, onu evliliklerinin ilk yıllarında doğan, fakat sonra ölen çocuğunun yerine koyar. Atiye kendisinden zayıf olan

55 *Age.*, s. 14.

56 *Age.*, s. 59.

57 *Age.*, s. 15.

58 *Age.*, s. 60.

59 *Age.*, s. 61.

insanları sevip koruyacak bir ruh olgunluğuna sahiptir. Behçet Bey'i anladığı için onun dünyasına girmeye çalışır. Atiye'nin kurmak istediği köprülere rağmen, kendi dünyasında kendi trajedisini daha da büyüten Behçet Bey'in ruh dünyası karmakarışıktır. Atiye kahkahasını telâfi etmeye çalıştıkça, Behçet bundan daha çok yara alır. Bu yara üzerinden Atiye'ye bağlılığı da hastalıklı bir şekil alır: “Karısını kendisine üstün buluyor, ezilmemek için, elinden geldiği kadar ondan uzak yaşıyordu. Ona karşı acayip bir sevgisi vardı; kin, kıskançlık, unutma arzusu, ölesiye hayranlık, hepsi birbirine karışmış, garip bir halita meydana getirmişti.”<sup>60</sup>.

Behçet Bey evliliğinde de babası gibi değildir. Babanın eve hâkim ve bütün benleri silen kişiliğine tezat şekilde, o daima Atiye'nin karşısında ezildiğini hisseder. Çocukluğundaki gibi yine işi onun için bir kaçış yolu; ciltler, saatler, minyatürler başta olmak üzere her türlü eski eşya da bir sığınak olur. Böyle zamanlarda Behçet Bey'i kendi dünyasına çekemeyeceğini anlayan Atiye onun dünyasına girmeye çalışır. Fakat Behçet Bey ördüğü duvar sayesinde bu girişi de engeller. Behçet Bey evlendikten sonra da işindeki çalışkanlığıyla hayatın diğer yönlerini telâfi eder. Ancak aldığı takdirler Mabeyn duvarları arasında kalır. Dışarda ise etrafında biraz da kendi ördüğü “sükût uçurumu” vardır. Yalnız olsa belki daha güçlü ve mutlu olacağını düşünür: “Tek başına ne kadar kuvvetliydi! Kaderin kendisiyle birleştirdiği bu güzel kadın olmasaydı, şüphesiz, daha kuvvetli olacaktı.”<sup>61</sup>. Böylece babaya layık olamayan ve bunun acısını hep yaşayan oğul, bu defa da Atiye'ye lâayık bir eş olamamanın doğurduğu ruhi travmalarla baş başa kalır.

İsmail Molla, Behçet'le aralarındaki şahsiyet farkı dolayısıyla Atiye'nin evlilik hayatındaki eksiklikleri fark eder. Onun varlığı ve Atiye'nin durumunu kolaylaştırmak için giriştiği faaliyetler, bu evliliği Atiye için çekilebilir hâle getirir. Molla Bey'in en çok üzüldüğü nokta evlilik hayatının Atiye için bir “sürgün” havasını almasıdır. Bu sürgünlüğü hafifletmek için moda ve eğlencelerle onun hayatının maddi yönünü, musiki vasıtasıyla da manevi yönünü kuvvetlendirmeye çalışır. Molla Bey mehtap safaları ve saz âlemlerine geliniyle beraber çıkar. Kışları da Yenikapı Mevlevihanesi'ne giderler. Musiki Atiye için âdetâ mutsuz hayatındaki boşluğun bir telâfi aracı olur ve kader karşısındaki isyanını dışa vurmasını sağlar. Molla Bey böyle zamanlarda musikinin bir sanat olmaktan öteye giderek Atiye'nin kader karşısındaki iç isyanlarını bastırıldığını gözlemler.

Behçet, Atiye'nin ıstıraplarını anlamakta, fakat bütün bunların sebebi kendisi olduğu ve de bir türlü değişemediği, yeni bir kimlikle var olamadığı için kendisini mahkûm etmektedir. Molla Bey, Atiye'nin durumunu gördükten sonra anlamaya çalıştığı Behçet Bey'i bir kere daha yargılar. Atiye'nin zengin kişiliği yanında Behçet ona her zamanki gibi küçük ve şekilsiz bir varlık çehresiyle görünür. Kaderin karşısına oğul olarak Behçet'i çıkarmasına bir kere daha isyan eder. Oğlu kendisine benzese Atiye zengin kişiliği, derin ruh dünyası, hayat karşısındaki sabır ve dikkatiyle eve bambaşka bir hava verebilecek yapıya sahiptir. Ancak Behçet, Atiye'ye lâayık olamamanın getirdiği ağırlık altında ezilmeye devam eder. Bütün bu düşünceler üzerinden İsmail Molla erkeğin rol ve görevinin bambaşka olduğunu tespit eder. Bu durum da Behçet Bey'i

60 Age., s. 61.

61 Age., s. 62.

derinden yaralar. Çünkü oğlunu bir evlât olarak beğenmeyen ve benimsemeyen İsmail Molla, onun iyi bir eş olamadığını Atiye'ye sağladığı imkânlar üzerinden yüzüne vurarak bir başka travmanın da esiri olmasına zemin hazırlar.

Daha sonra ablaları Atiye'yi boşanmak için iknaya çalışırlar, fakat Atiye İsmail Molla'nın bu işe ne kadar üzüleceğini, Behçet Bey'in hayatının ne hâle geleceğini düşünerek vazgeçer. Başkaları anlamasa bile Behçet Bey'in, "o sessiz gölgenin kendi içinde yaşadığı bir hayatı vardı(r)..."<sup>62</sup> ve Atiye istemeden kaderin sevkiyle bu hayata karışmıştır. Hayatından çıkması Behçet'i daha da zor durumda bırakacak, belki gölge hâline getirdiği varlığını bile kaybetmesine sebep olacaktır. Atiye, Behçet'e acılamakla beraber onu sever ve bu evliliği kaderin bir hükmü olarak kabullenir. Bir arada yaşadıkları hayatı tahammül edilir hâle getirmek için onu değiştirmeye çalışır. Behçet'in hayatına yeni bir ufuk bulmak için onun politikaya girmesini ister. Böylece Behçet Bey kendisi için çok önem arz eden, ama etrafındakiler için pek değeri olmayan şeylerden uzaklaşacaktır. Fakat Atiye'nin bütün çabaları karşılıksız kalır. Öldüğü güne kadar sabreden Atiye, ölüm döşeginde Behçet Bey'e karşı biriktirdiği bütün isyanlarını dışa vurur. Ona, "Bu darülmihende bir kadının en az lâzım şey olduğunu, kitaplarıyla, saatleriyle, ciltleriyle bundan böyle istediği gibi meşgul olabileceğini, hiç kimsenin kendisini artık rahatsız etmeyeceğini"<sup>63</sup> söyleyerek yıllardır sustuğu, bastırıldığı her şeyi söze döker ve Behçet Bey'in geri kalan hayatında taşıyacağı ağır bir yara bırakarak bu dünyadan gider.

*Sahnenin Dışındakiler* romanında da Behçet Bey ve babası arasındaki ilişkiye yer verilir. Behçet Bey etrafındaki herkes gibi babasının da Atiye Hanım'ı kendisine lâıyk görmediğini tespit eder ve ömür boyu sürecek bir ızdırabın esiri olur. Babasının kimseye kötülük yapmayacağını düşündüğü Behçet Bey en sonunda iki kişinin – Atiye ve Doktor Refik – ölümüne sebep olur. Babasının ölümünden sonra onun baskısından kurtulan Behçet Bey, Atiye ile evlerine gelmeye başlayan Refik arasındaki aşkın tekrar alevlendiğini düşünerek kapıldığı kıskançlığın esiri olur ve Refik'i Saray'a jurnal ederek ölümüne sebep olduğu için çevresinden dışlanır. Bu gerçeği bir tesadüf sonucu öğrenen ve "zifaf gecesinde salıverdiği kahkahayı bütün ömrünce süren bir itaatle ödeyen"<sup>64</sup> Atiye, bir daha Behçet Bey'le konuşmaz. *Huzur* romanında Mümtaz, Atiye Hanım'ın ölümünden sonra Behçet Bey'in donmuş bir zamanı yaşadığını ve 1909 yılından fırlamış bir hatıra benzediğini tespit eder. İhsan'ın anlattığına göre, ölüm döşeginde "Mahur Beste"yi söylerken Behçet Bey'in susturmak amacıyla ağzına vurması, Atiye'nin ölümünü hızlandırır. Bu da Behçet'i tanıdıklar arasında mahkûm eden bir başka hâdise olur. Babanın güçlü şahsiyetine kurban edilen Behçet Bey, yaşadığı dönemle geçmiş arasında bir seçim yapamayan, hayat ve tabiat dışı bir varlık şeklinde ömrünü devam ettirir. Ödipal süreçleri atlatmadığı için şahsiyetinde derin yaralar oluşur ve bu yaralar ömrü boyunca onun yakasını bırakmaz. Sergilediği nevrotik tavırların arka planında babanın baskın şahsiyetinin derin tesirleri vardır.

62 *Age.*, s. 68.

63 *Age.*, s. 15.

64 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*, s. 117.



## 2. *Huzur*: İlaçlarla Yaşayan Oğul Yaşar

*Huzur* romanında Tefvik Bey-Yaşar ilişkisi, İsmail Molla-Behçet Bey ilişkisinin başka bir planda devamı gibidir. *Sahnenin Dışındakiler* romanında kısaca değinilen Tefvik Bey-Yaşar ilişkisi *Huzur*'da daha geniş olarak ele alınır. Nuran'ın dayısı Tefvik Bey'in çok renkli ve hareketli bir hayatı vardır. Köklü bir İstanbul ailesine mensup olan Tefvik Bey ile İsmail Molla'yı birleştiren yan, hayata bağlılıkları, hayatı hareketten ibaret görmeleri, buldukları her yerde baskın kişiliklerini ortaya koymaları ve musikiye olan düşkünlükleridir. Tefvik Bey'in hayatını da macera kelimesi etrafında toplamak mümkündür. İttihat ve Terakki hareketine katılması onun sadece şahsî hayatına odaklanmayan, devir ve sosyal meselelere de bağlı olan tarafını ortaya koyar.

Tefvik Bey genç bir kaymakamken Hareket Ordusu ile İstanbul'a girmiş, İttihat ve Terakki zamanında ticaretle uğraşmış, yaşadığı birkaç iflâstan sonra hayatını devam ettirecek bir para ile bu işten ayrılmıştır. Eşini kaybettikten sonra, "bir türlü evlenemeyen oğlu ile"<sup>65</sup> kız kardeşinin yanına gelmiştir. Mütareke yıllarında Beyoğlu'nda adı etrafında söylentiler dolaşan, kumar, içki ve kadını hayatının merkezi yapmış olan Tefvik Bey eşinin ölümünden sonra bütün alışkanlıklarını bir tarafa bırakarak babasının "yazılarını, tuğralarını, ciltlediği kitapları, Yıldız'daki çini fabrikasında onun tezhibiyle süslenmiş tabakları yahut süsüne yardım ettiği cam eşyayı toplamış"<sup>66</sup>, böylece küçük bir koleksiyonun sahibi olmuştur. Mümtaz kökleriyle bağ kurmak anlamını taşıyan bu durumun, Tefvik Bey'in şahsiyetini daha da zenginleştirdiğini tespit eder.

Tefvik Bey Boğaz kültürünün kemale erdirdiği insanlardandır. O yirmi yıl öncesine kadar İstanbul sosyal hayatında Boğaz'ın Bebek koyu eğlenceleri, Göksu âlemleri gibi modalarından biridir. Boğaz'da onun sesi yükseldiği zaman, pencereler ardından gölgeler kendini gösterir. Rivayete göre bu şarkılardan her biri perdeler arkasındaki "renkli ve ürkek" gölgelerden biriyle Tefvik Bey arasında "tek şifreli bir aşk mektubu"dur. Ertesi gün bu hanımlardan biri ya terzisine iner ya da Tefvik Bey gece yarısı gizlice bir yalıdan içeriye alınır. Adı etrafında dolaşan bu rivayetler, kendi döneminin İstanbul'unda onu merkez hâline getirir: "Mümtaz, kendisinin doğduğu senelerde, semt hanımlarına olan aşkını bazen aynı mahalle mescidinin minaresinden bütün semte kurtarıcı davetin ayrılmaz bir parçası gibi bir günde beş defa ilân eden bu eski zaman hovardasına bayılıyordu."<sup>67</sup> Tanpınar onun kişiliğini – aşk peşinde durmadan koşanları ifade eden – "Don Juan trajedi"si etrafında toplar:

Her çeşmenin başında bir kere durmuş, yalnız orada serinlemek hülyasına kapılmış, fakat serin suya dudakları değer değmez, 'bu değil, muhakkak öbürüdür' diye daha kanmadan başkasına koşmuştu. Böylece soğuk rüzgârların doldurduğu bir arafta kendi vücudunu aramaya mahkûm serseri ruh gibi tenden tene girmiş, hiçbirinde bir lahzadan fazla duramamış, şimdi bütün tecrübeleri iflâs ettikten sonra, Mümtaz'la Nuran'ın aşklarında ısınmaya gelmişti.<sup>68</sup>

65 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*, s. 164.

66 *Age.*, s. 164.

67 *Age.*, s. 212.

68 *Age.*, s. 214.

Tevfik Bey'in şahsiyetini zenginleştiren en önemli unsur musiki konusundaki kabiliyeti ve engin bilgisidir. Sesinin kendisine verdiği imkânlar sayesinde son derece geniş bir musiki yelpazesine sahiptir. Klasik Türk musikisi eserlerinin yanı sıra halk türkülerini de başarıyla icra eder. Zaman zaman söylediği besteler sadece bir musiki eseri olmakla kalmaz, bir toprağın ve medeniyetin de temsilcisi rolüne bürünerek hem sosyal hem de ferdi planda derin mânâlar kazanır.<sup>69</sup>

Toplumsal mânâda İstanbul kültürü ve Türk musikisinin taşıyıcısı, bireysel mânâda babasına ait eşyaları topladığı için "mazi hatıralarının sadık muhafızı"<sup>70</sup> olan Tevfik Bey, çok iyi zeybek oynadığı gibi, yeme içmeye düşkün, sofrta hazırlamakta da ustadır. Aşkın insan hayatındaki yerini iyi bilen Tevfik Bey, Mümtaz ve Nuranı âdeta himayesine alır ve onları evlenmeleri için hep teşvik eder. Böylesine renkli bir hayat yaşayan Tevfik Bey on yıldan beri eski hayatına veda etmiş görünmektedir. Denize çıkmaması, yüksek sesle şarkı söylememesi, eğlence âlemlerinde görünmemesi etrafta eşinin yasını tutmasına bağlanır. Aslında "Tevfik Bey, kendisine oğul diye Yaşar'ın ruh sakatlıklarını hediye eden"<sup>71</sup> karısını hiç sevmemiş, hayattayken eşine ayrı yaşamayı teklif etmiş, ama bu kabul edilmemiştir. Ailedeki boşanma taassubu yüzünden evliliği tahammül kelimesinin etrafında geçmiş, Don Juan gibi kendini yeni aşkların koynuna atmasına sebep olmuştur. Eski alışkanlıklarına veda eden Tevfik Bey bu noktada farklı bir psikoloji içindedir. Onun içe kapanmasının sebebi başkadır: "O muzaffer yaşadığı bir âlemde ihtiyarlık yüzünden ikinci, üçüncü sıralara, daha gerilere atıldığını görmek istememişti"<sup>72</sup>. Bütün bu düşüncelerle ölüme hazırlanmak yolunu seçmiştir.

Tevfik Bey'in kanlı canlı, hayatın her anını değerlendiren bir insan olmasına rağmen, oğlu Yaşar, – Behçet Bey gibi – babanın baskın ve renkli şahsiyeti altında ezilmiş, Ödipal krizleri atlatmadığı için kendi şahsiyetini tam olarak bulamamıştır. Romanda görüldüğü her sahnede arızalı bir hüviyete sahip olduğu düşüncesini hemen uyandırır. "Ruh sakatlığı"na sahip olduğu bizzat babası Tevfik Bey tarafından vurgulanır. Behçet Bey gibi cinsel kimliğini oturtamamış bir insan hüviyeti taşıdığı da "bir türlü evlenemeyen"<sup>73</sup>, "taptaze haremağası yüzü(ne)"<sup>74</sup> sahip şeklindeki ifadelerle okuyucuya sezdirilir. Behçet Bey'i hayatta oyalayan saat tamiri ve ciltlerin yerini onda ilaçlar almıştır. Yaşar sürekli ilaçlar yutan, hastalık hastası bir gençtir. Behçet Bey'in çalışma azmiyle doldurduğu hayatı, o âdeta ilaçlarla doldurur.

Yaşar'ın en büyük şahsiyet özelliği, dikkatini tamamen kendi benliğine yöneltmesi, birtakım hastalıkların eşlik ettiği bünyesini düzeltme düşüncesini saplantı hâline getirmesidir. Yaşar "uzviyetini hatırlayana kadar" herkes gibi neşelenir ve hayata devam eder. Fakat "bu acayip

69 *Sahnenin Dışındakiler*'de Cemal için hazırladığı mehtap gecesinde Boğaz'ı eski musikimiz namına fethettiğinin düşünülmesi bunun bir delilidir (Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*, s. 186).

70 *Age.*, s. 166.

71 *Age.*, s. 215.

72 *Age.*, s. 215.

73 *Age.*, s. 164.

74 *Age.*, s. 241.

bünyeden ilk gelen işaretle, hasta hâli, yorgunluk ve her şeyden nefret, her şeyden soğuma başladılar.”<sup>75</sup>. Birkaç yıldan beri şifasız bir kalp hastalığına yakalandığını zannetmektedir. Tefvik Bey tek bir ilâç tanımadığı halde, Yaşar ilâç müptelasıdır. İlaçlarla arasında tuhaf bir bağ kurmuştur. İnsanların hastalandıkça başvurduğu ilaçlar, onun için vazgeçilmez bir hayat malzemesi hâlini almış, bu hayatın devamı için merkez durumuna geçmiştir:

O şimdi her akşam elinde son derecede iyi sarılmış zarif bir paketle eve geliyor, bir meyveyi kabuğundan soyar gibi ambalajını sıyrıyor, prospektüsü açıyor, yalnız tam müminlerin kâinatın muntazam işleyişini karşılırlarına konmuş bir saat gibi gördükleri zamanlar dudaklarında ve gözlerinde parılayan ışıkla, tebessüm ve hayranlıkla onu okuyordu.<sup>76</sup>

Tefvik Bey – sevmediği oğlu – Yaşar’ı bazı şeylerden kurtardığı için bu ilâç müptelâlığından şikâyetçi değildir. İlaçların hüküm sürdüğü bir dünyada Yaşar iyi kötü hayatını devam ettirmektedir. Bu müptelâlık onu mesleğine ait pekçok meraktan kurtarmıştır. Aynı zamanda onu ayrıntılar üzerinde durmaktan alıkoymuştuğu için Tefvik Bey bir bakıma teselli olur.<sup>77</sup> Yaşar’ın meslek hayatında yaşadığı bir olay da onu derinden sarsmıştır. 1925-1926 yıllarında Yaşar Hariciye’de parlak bir istikbal bekleyen memurdur. Böyle bir beklenti içindeyken aile dostlarından birinin ihaneti yüzünden istediği sefirliği kaybeder, onun yerine Balkan ülkelerinden birine başkâtiplikle gönderilir. Bu durum ona “hastalık vehmini” bahşeder. Bu olaydan sonra “Yaşar Bey bir kelime ile vücudu kendi gözünün önünde olan adamdı(r).”<sup>78</sup>. Bir gün bir doktor ona kalp hastalığının bulunmadığını, belki diğer organları iyi çalışmadığı için böyle hissettiğini söyler, bundan sonra da Yaşar her organını ilaçlar vasıtasıyla ayrı ayrı kontrol altına alır. Ardından ecza depoları ve fabrikalarıyla münasebete geçer. Artık bu kurumlar yeni ilâçlarını doktorlara gönderdikleri gibi Yaşar’a da göndermektedirler. Bütün meselelerini hayatın içine atılmakla çözen ve musiki yoluyla yaşadığı hayatı zenginleştiren Tefvik Bey’in aksine, oğlu Yaşar zaman içinde tamamen ilâçların esiri olur:

Altı senelik sabırlı bir çalışma sayesinde başkalarında kendiliğinden olan birçok şeyler onda ilâçla olmaktadır. Yaşar Bey ilâçla uyur, uyanıklığın vuzuhuna, kalkar kalkmaz aldığı, birkaç aspirinle erer, ilâçla iştihasını açar, ilâçla hazmeder, ilâçla dışarıya çıkar, ilâçla aşk yapar, ilâçla arzuları. Roche, Bayer, Merck gibi firmalar onun hayatının belli başlı yardımcılarıdır. Her ay bakanlığa takdim ettiği uzun raporları yine bu fabrikaların insan dayanıklılığını birkaç misline çıkararak mukavvileri sayesinde yazardı.<sup>79</sup>

Tanpınar, anlattığı bütün bu özelliklerden yola çıkarak baba oğlu imparatorluğun iki dönemiyle tanımlar, aralarındaki şahsiyet farkını bir defa da onları şekillendiren iki ayrı devir

75 Age., s. 168.

76 Age., s. 169.

77 İsmail Molla da Behçet Bey’in ayrıntılar üstünde durmasından şikâyetçiydi.

78 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*, s. 170.

79 Age., s. 171-172.

üzerinden verme yoluna gider. Aşağıdaki satırlarda Tanpınar'ın insan ve devir arasında kurduğu derin bağlantıları görmek mümkündür:

Tevfik Bey büyük bir hüsnüniyetle işe başlayıp küçük zevk düşkünlüğünde çehresini tamamlayan Tanzimat'tı. Onun rahatlığı, kayıtsızlığı, çalınmış neşesiyle yaşıyordu. Yaşar Bey daha ziyade İkinci Meşrutiyet'ti, onun huzursuzlukları ile doluydu. Garip idealizmleri, küçük aşâğılık duyguları ve onların yerini bir dalganın yerini bir başkasının alışığı gibi dolduran silkinişleri, hülâsa en coşkun heyecanla hiç kımıldanmaya imkân bırakmayacak bir yeis arasında gidiş gelişleri vardır.<sup>80</sup>

Yaşar, arızalı kişiliğinin bir başka yanını, Mümtaz-Nuran ilişkisine karşı geliştirdiği tavırla ortaya koyar. O da Fatma, Fahir, Suat'la beraber bu aşkın düşmanları arasında yer alır. Kendisi evlenemediği için en yakınındaki kuzeni Nuran'ın aşkını zehirleyerek Mümtaz'ın saadetini de ortadan kaldırmaya çalışır. Aslında onun düşündüğü ne Fatma ne de Nuran'dır. O her şeyden önce ikisinin yaşayacağı mutluluğa düşmandır. Çünkü bilmektedir ki şartlar uyar ve bir araya gelirlerse birbirini tamamlayan bu iki ruh mutlu olacaktır. Bu sebeple Nuran'ın saadetini baltalamak isteyen herkesle iş birliği yapar. Hastalıklı ruh hâlinin tesiriyle Mümtaz olmasın da kim olursa olsun düşüncesine sığırır.

*Sahnenin Dışındakiler* romanında da Tevfik Bey ve Yaşar ilişkisine kısaca yer verilir. Tevfik Bey karısını da, oğlu Yaşar'ı da hiç sevmez. Ancak Talât Bey ve Nurhayat Hanım'ın macerasından sonra ailede oluşan boşanma taassubu yüzünden bu evliliği bitirmez. Eşini ve oğlunu her şeye rağmen hoş tutmaya çalışır. Tevfik Bey ikisinden de ayrı mizaçtaadır. O her günü ayrı yaşamayı ve her anın tadını çıkarmayı seven bir hayat adamıdır. Yaşar da Behçet Bey gibi babasının izinde yürüyecek bir çocuk olmamıştır. Tevfik Bey, "-Bizim Yaşar mı? – Yaşar oğlu idi, – vazgeç vazgeç efendim! Onu Mülkiye'ye verip kendi okuduğum mektebi el âleme rezil eder miyim hiç? Bütün arkadaşlar davacı olurlar benden, hatta rûz-ı kıyamette bile..."<sup>81</sup> diyerek oğlunu beğenmediğini vurgular. Ölene kadar eşine tahammül eden Tevfik Bey, onun ölümünden sonra Yaşar'a tahammül etmekte, değişmeyeceğini bildiği oğlunu etki altına almaktan kaçınmaktadır. Romanda bir arada oldukları sahnelerde Tevfik Bey oğlunu idare eden, daha büyük krizler yaşamaması için ona müdahale etmeyen bir tavır içinde görülür.

### 3. Saatleri Ayarlama Enstitüsü: Hayri İrdal'ın "Baba-Oğul Psikozuyla" İmtihanı

*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde Tanpınar, Hayri İrdal'ın önce babasıyla ardından oğlu Ahmet'le ilişkisine yer verir. Hayri İrdal'ın babasıyla ilişkisi Doktor Ramiz tarafından sorgulanır ve son derece trajik bir "baba psikozu" teşhisi konulur. Romandaki ironinin bir parçası da Doktor Ramiz'in hazırladığı psikanaliz seanslarıdır. Roman yayımlandığı günden itibaren Doktor

80 Age., s. 168.

81 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*, s. 172.

Ramiz ve psikanalizle ilgili kısımların esere Türkiye’de yeni başlayan psikanaliz çalışmalarının tenkidi amacıyla yerleştirildiği yönünde bir kanaat hâkim olmuş, zaman zaman bu fikre karşı çıkmıştır. Ancak Süha Oğuzertem’in belirttiği nokta bunu destekler niteliktedir. Oğuzertem, “Kahramanın gözündeki birçok arkaik özelliğinden dolayı Hayri İrdal’ın babasının tam bir ‘Ödipal baba’ olmadığı öne sürülebilir.”<sup>82</sup> sözüyle bu fikri desteklemiştir. “Fakir düşmüş bir ailede doğdum. Buna rağmen çocukluğum epeyce mesut geçti.”<sup>83</sup> diyen Hayri İrdal, bu mesut çocukluk günlerinde babasını sever, fakat ikinci evliliğinden sonra onu sevmediğini belirtir.

Doktor Ramiz, – Şerbetçibaşı elması yüzünden önce hapse, ardından hastaneye götürülünce – İrdal’ın şahsında teorilerini uygulayacağı bir ganimet bulmuş gibi sevinir. Hastasının diyerek hemen teşhisini açıklar ve ekler: “-Psikanaliz çıktığından beri hemen herkes az çok hastadır.”<sup>84</sup>. Her şeyi birtakım psikolojik terimlerle açıklamayı seven ve psikanalizi cemiyetteki bütün meselelerin çözümü için tek anahtar olarak gören Doktor Ramiz, İrdal’da “tipik bir baba kompleksi” olduğunu teşhis eder. İrdal çocukluğundan beri babasını beğenmez. Doktor Ramiz’e göre bu, “-Reşit olmak için belki de en kısa yoldur.”<sup>85</sup>. Bu durum İrdal’ın hayatı boyunca devam etmiş, babasını beğenmedikten sonra onun yerine geçeceğine, kendine durmadan baba aramış, yani reşit olamamış, hep çocuk kalmıştır. Doktor Ramiz daha ileri giderek İrdal’ın ustası Nuri Efendi’yi bir baba gibi gördüğünü söyler. İrdal bunu kabul etmez: “-Ne diye bir başka baba arayayım? İstesem de istemesem de onun oğluyum... Babamı nasıl inkâr ederim?”<sup>86</sup> der ve romanı da açıklayan iki cümle söyler: “Ben maalesef kendim başladığım bir yalanın kurbanıyım... Hepimiz kendi masallarımızın kurbanıyız...”<sup>87</sup>.

Hayri İrdal’ın babasıyla ilgili hatıralarına karışan bir saat hikâyesi vardır. Doktor Ramiz birtakım bağlantılar kurarak saati de işin içine karıştırır ve İrdal’ın babasıyla ilişkisini eve bütün varlığıyla hâkim olan saat üzerinden yorumlamaya çalışır. Aile içinde bir vasiyetin sembolü olan bu saat, “büyük ayaklı bir duvar saati”dir. Komşularından İbrahim Bey, bu saati İrdal’ın babasının, “kayyumluğunu yaptığı ahşap bir mescitten buraya getirdiğini iddia eder.”<sup>88</sup>. Yine rivayete göre mescit yandığı gün babası kurtarılan pek çok eşya ve yazı levhalarıyla beraber bu saati de eve getirmiştir. Babası bunu bir yalan ve iftira kabul ederek üzülür. Bu iftiranın aksine saatin başka bir hikâyesi vardır. İrdal’ın dedesi Bâbü’lî memurlarından Tevki’i Ahmet Efendi bir cami yaptırmayı ahdetmiştir. Arsasını satın aldıktan sonra camiye vakıf olmak üzere bir konak ve bir iki akar daha satın alır. Daha sonra bahsedilen büyük saatle beraber başka eşyalar da alır, fakat tam bu esnada görevinden azledilince caminin inşası da yarım kalır. Oğlu Numan Bey’e camiye yaptırmayı vasiyet eder. Hayri İrdal bu vasiyet hikâyesiyle ailenin bir parçası hâline gelen saatin, o dönemde

82 Süha Oğuzertem, “Hasta Saatler, Bozuk Sihhatler: Enstitü Sorununa Babasız Bir Yaklaşım”, s. 470.

83 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, s. 21.

84 *Age.*, s. 112.

85 *Age.*, s. 114.

86 *Age.*, s. 115.

87 *Age.*, s. 115.

88 *Age.*, s. 25.

varlığıyla bütün hayatını kapladığını itiraf eder. Annesi saate "Menhus", babası "Mübarek" adını koyar: "Menhus veya Mübarek, bu saat çocukluğumun bir tarafını zaptetmiş gibidir."<sup>89</sup>.

Doktor Ramiz'e göre Mübarek evdeki kıymetleri altüst etmiş, babayı ikinci dereceye atmıştır. Bunun için delili de İrdal'ın saatten bir insan gibi bahsetmesidir. Hayri İrdal nasıl toplumsal mânâda bir inkâr ve kıymetler silsilesinin altüst oluşunu yaşadıysa, evde bu yıkım görevini saat üstlenmiş, İrdal için âdeta babanın yerine geçmiş, bu durum onun ömür boyu bir baba aramasına sebep olmuştur. Doktor Ramiz'e teorilerine uydurduğu bu noktalar çok doğru gelmektedir. Fakat tek başına saat meselesi Doktor Ramiz'in ifade ettiği gibi İrdal'da baba psikozuna sebep olacak güçte değildir. Bu sebeple İrdal cephesinden bakıldığında hiçbir değeri yoktur. Onun babasıyla ilişkisi Ödipal teoriyle izah edilecek kadar derinlemesine yaşanmış bir durum değildir. Hatta Hayri İrdal, varsa kendisindeki psikolojik hastalığın sebebini de teşhis ederek okuyucuyu şaşırtır. Kendi yalanının kurbanı olduğunu bir defa daha söyler. Bunda da son derece haklıdır. Çünkü kendini bildi bileli o ya kendisi bir yalan dünya inşa etmiş ya da başkalarının hazırladığı yalan bir dünyaya kendisini bile isteye teslim etmiştir. Fakat bu kadar yalanın ortasında, yer yer kendi durumunun farkında olduğunu göstermesi de dikkat çekicidir. Bu duruma rağmen İrdal en sonunda pes eder: "-Bu baba kompleksi korkunç bir şeydi. İnsana ağız açtırmıyordu."<sup>90</sup>. Doktor Ramiz daha sonra onu baba psikozu geçirmiş bir hastası olarak tanıtır.

Burada bir başka nokta İrdal'ın gözünden bakıldığında, psikanalize asıl ihtiyacı olanın Doktor Ramiz olduğu yönündeki düşüncenin okura doğru gelmesidir. İrdal, her ne kadar yalan bir dünyanın ve gereksiz bir enstitünün baş kahramanı olsa da zaman zaman düşünceleri okur nezdinde daha baskın gelmektedir. Bu bakımdan onun hayatını hem sosyal hem de bireysel planda dünyanın değişen şartları, cemiyet bağlamında savaşlar ve yıkımla beraber gelen "inkâr ve kıymetler silsilesi"nin altüst oluşuna bağlamak daha doğrudur. Bu altüst oluş esnasında herkes sığınacak bir yer arar ve kendisini ayakta tutacak bir şey bulurken, İrdal yalan bir dünyanın içinde kaybolmaya razı olmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu yalanı bazen kendisi hazırlamış bazen de başkalarının hazırladığı yalan dünyada kaybolmak İrdal'a cazip gelmiştir. Bu da göstermektedir ki kendini bir defa yalanın koynuna atan ve tesadüflerin sevgiyle yalanda cezbedici bir tat bulanın o dünyadan kurtulması zor görünmektedir. Doktor Ramiz psikanalizin temel ilkeleri üzerinden Hayri İrdal'ı yargılamakta, ancak kurgu dünyasının ipe sapa gelmez kahramanının macerasına bu teoriler uygun düşmemektedir. Romanın farklı yerlerinde vurguladığı gibi, o bir "yalan dünya" içinde ve "abes denen şeyin bataklığında"dır. Bu mânâda Freud'un teorilerinin yalan ve abeste boğulmuş birine uygulanmasının en azından "baba psikozu" noktasında sonuç vermeyeceği ortadadır.

Romanda Hayri İrdal'ın oğlu Ahmet'le ilişkisine de yer verilir. *Mahur Beste* ve *Huzur*'da baskın karakterli, oğullarını beğenmeyen, onları birtakım krizlere sürükleyen babalar vardı ve oğullar bu yüzden "baba psikozu" yaşıyordu. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde bu durum romandaki

89 *Age.*, s. 29.

90 *Age.*, s. 120.

ironinin de bir parçası olarak tersine çevrilir. Bu defa babasını beğenmeyen bir oğulla karşılaşırız ve diğer iki romanın aksine bu defa baba, oğul üzerinden “baba psikozu” yaşar. Bu beğenmeyi o kadar ileri gider ki Ahmet babasının kendisine eğitim başta olmak üzere hazırlayacağı imkânları reddeder. Hatta babasının hatıralarını yazdığını öğrenince soyadını değiştirerek onun hikâyesine yabancılaşmayı tercih eder. Oğlu Ahmet’in Hayri İrdal’a farklı gelmesinin sebebi, çok uzun zamandır inşa ettiği yalan dünyanın farkında olan ve bunun dışında kalmayı başaran tek insan olmasıdır.

Annesi Emine’nin ölümünden sonra Hayri İrdal’la arasına mesafe koyan Ahmet, aradan geçen zamanda gerçekleri gören ve kendisine yeni bir kimlik inşa eden vasfiyla ortaya çıkar. Ahmet, insanı inşa eden şeyin “hakiki çalışmanın nizamından geçmek” olduğu fikrine sarılır. Babasının yaptığı yanlışlar, onun kendi doğrularını oluşturmasında önemli rol oynar. Ahmet için hayatta en önemli şey “babaya benzememek”tir. Liseyi bitirince devlet imkânlarıyla tıbbiyede okuyan Ahmet, ardından İrdal’ın Amerika’da ihtisas yapma teklifini reddederek Anadolu’ya gider. Ahmet belirtildiği gibi babası Hayri İrdal’ı sevmez. Bu duygu sayesinde o, romanda “abes denen şeyin bataklığı”ndan kendini kurtaran tek insan olur. Hatta Ahmet burada babanın da kendi dünyasının farkına varmasını sağlayan bir görev üstlenir. İrdal kendisi “hakikî çalışmanın nizamından” geçmediği için oğlu tarafından beğenilmediğini söyler. Ahmet bir anlamda hakiki çalışmayla hayat denen şeyi inşa eden insandır. Bu fikre uzak olan babasına benzememek için çaba sarf eder. Bu durum eserde şöyle ifade edilir. “Ahmet bana benzemiyor ve benzememek için de elinden geleni yapıyor.”<sup>91</sup>. Fakat o yine de Hayri İrdal’ın yalan dünyası üzerinden kendine gerçek bir dünya inşa ettiği için babaya borçludur.

İrdal oğlunun kendisini sevmemekten ziyade beğenmediğini teşhis eder: “Oğlumun beni sevmediğini iddia edemem. Fakat bende kendi düşüncesine uymayan birtakım şeyleri beğenmediği, birtakım şeylere düşman olduğu muhakkak.”<sup>92</sup>. Bu durum onun için bir teselliye de beraberinde getirir. Çünkü Ahmet kendisi gibi yalan bir dünyanın içinde kendi gerçeğini kaybetmeyecektir. İrdal zaman zaman onunla kendi arasında benzerlikler bulur. Ahmet’in hastayı incelemesiyle kendisinin saate bakışı arasında benzerlik vardır. Hatta asıl kaynak olarak kendini yetiştiren ustası Nuri Efendi’ye iş disiplini ve çalışma noktasında benzediğini tespit, hatta temenni eder. Çünkü iş Nuri Efendi’ye daha hâkimdir ve hayatına düzen sağlayan asıl unsurdur (Kuşkusuz bu düşüncesini – daha önce İrdal’ı kendine baba aramakla suçlayan – Doktor Ramiz duysa, İrdal’ın Nuri Efendi’nin şahsında önce kendine sonra oğluna bir baba aradığını ve bu baba psikozunu şimdi de oğlu üzerinden yaşadığını tespit ederdi.).

Bir yaz tatilinde baba oğul üç ay süreyle birlikte çalışırlar. Bu üç ay içinde Ahmet babasını anlamak için gayret sarf eder. İrdal Ahmet’le beraber çalıştığı, oğlunun kusurlarını kabullenerek yardım ettiği bu üç ayı, hayatında özel bir zaman parçası olarak daima hatırlayacaktır. İrdal’ın dikkat ettiği bir şey daha vardır. Oğlu sayesinde şuuruna vardığı iş ve çalışma, kendisini de

91 Age., s. 54-55.

92 Age., s. 55.



terbiye ve disipline etmektedir. Ancak Ahmet'in beklediği gereksiz bir enstitü yerine, gerçek anlama sahip bir iş ve çalışmadır. Bu sebeple Ahmet, babasıyla arasındaki mesafenin devamından yanadır: "-Baba! dedi, zayıf tarafımı beyhude arama. Biz henüz, bunu hepimiz için söylüyorum, fikirlerimiz için birbirimizden vazgeçecek seviyeye gelmedik. Fakat şimdiki vaziyette ben daha rahat ediyorum."<sup>93</sup>.

İrdal sonunda Ahmet'in kendisini sevdiğini, ancak gördüğü işe tahammül edemediğini düşünür. Doktor Ramiz'e babamı nasıl inkâr ederim diye itiraz eden İrdal, hazindir ki sonunda oğlunun kendisini inkâr ettiğini düşünür: "Bana benzemediği, bütün düşüncesinde beni inkâr ettiği için ona hiç kızmıyordum."<sup>94</sup> der. Onun bu yalan dünyada kendisini nasıl kurtardığını ve kimliğini nasıl inşa ettiğini merak eder. Ahmet bütün gücüyle irsiyetin ve çevre yoluyla babanın hazırladığı bu dünyada kaybolmamanın getirdiği bir kuvvetle "hiçbir nefret ve hiddetin içinde" olmadan babaya yaşadığı dünyanın abesliğini hatırlatacak gücü kendisinde bulmuştur. Bu düşünce babanın ağzından şöyle dile getirilir: "Demek ki oğlum sadece kendi içinde servetimin hayatına getireceği kolaylıkları, aile bağlarını yenmekle kalmamıştı, daha çetin bir mücadele de yapmıştı. Kendisini de yenmişti."<sup>95</sup>.

Romanda Ahmet'e dair satırlar Hayri İrdal'ın kendi hayatının farkına vardığı ve ilk defa gerçeklerle yüzleştiği kısımlardır. Hayri İrdal en sonunda gerçeği tespit eder. Ahmet kendi benliğini inşa etmek için İrdal'a benzememek yolunda büyük çaba harcamıştır. Ahmet kendisi olmak için babayı unutmak zorundayken İrdal ancak onun sayesinde kendisi olabilmektedir.<sup>96</sup> Tanpınar burada Freud'un düşüncelerini tersine çevirir:

Bu, zalim bir düşünce idi. Her tarafından bir çıkmaza benziyordu. 'O kendisi olmak için beni unutmaya belki muhtaç! Fakat ben ancak onun sayesinde biraz kendim olabiliyordum. Bu, belki de onun için hiç anlamayacağı bir şey. O benim kaderimi bitmiş biliyor ve bunda haklı! Fakat ben onun kaderi üstüne acz içinde titriyorum.'<sup>97</sup>

Ahmet'in veda ederken sarf ettiği cümleler daha anlamlıdır. O, babayı ve içinde yaşadığı yalan dünyayı yenmiş, hatta romanda bu yalan dünyadan kendisini kurtaran tek insan olmuştur. Hayri İrdal yaşadıkları kopuşu düşünür, fakat içinde bu kopuştan memnun bir yan da vardır. Çünkü Ahmet babasının kapıldığı abes ve yalanın esiri olmadan kendi hayatını devam ettirecek, Hayri İrdal'dan daha mutlu ve anlamlı bir hayatı olacaktır.

Süha Oğuzertem romanda Ahmet isminin üzerinde durulması gerektiğine işaret etmiştir: "Yeri gelmişken, daha kapsamlı bir okumada 'Ahmet' adının metindeki dolaşımı üstünde

93 Age., s. 377.

94 Age., s. 380.

95 Age., s. 381.

96 Burada Ahmet'in de babayı bir anlamda öldürmüş olduğu düşünülebilir. Ancak Ahmet'le Hayri İrdal arasındaki bu durum Ödipal süreçler dairesinde yaşanmadığı için, Tanpınar'ın, Freud'un düşüncelerini tersine çevirdiği vurgulanmıştır.

97 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, s. 381.

durulması gerektiğini de belirtelim.”<sup>98</sup>. Bu noktada Tanpınar’ın Ahmet Hamdi ismini ikiye böldüğünü düşünmek ilk bakışta mantıklı geliyor. Hamdi ismiyle benzeşen Hayri üzerinden bir oyun kuran ve kurguda bu oyunla son hadde kadar oynayan Tanpınar, romanın sonunda Ahmet ismiyle hikâyeye karışır ve bütün bunların yalan ve abes bataklığında oynanan bir oyun olduğunu itiraf ederek okuyucuyu hem şaşırtır hem de onu dahil ettiği bu yalan dünyadan tekrar gerçek dünyaya çağırır.

Hayri İrdal, romanda hem büyük olayların içinde yer almakta hem de bunlarda hiç payı yokmuş gibi, “Ben bir kenarda talihimi düşünüyordum.” cümlesine sığınmaktadır. Roman boyunca okuyucuya en samimi gelen bölümler, İrdal’ın oğluyla ilişkisini anlattığı ve onun üzerinden kendisini yargıladığı bölümlerdir. Çünkü ancak bu bölümlerde İrdal yalan dünyasından gerçeğe dönmekte ve hapsoldüğü kendi gerçeğini yorumlamaya çalışmaktadır. Diğer romanların aksine burada baba, oğulun tesirinde kalmakta, ancak meseleleri tespit etmekle beraber yine de kendisini kapıldığı dünyadan kurtaramamaktadır.

## Sonuç

1. Tanpınar, *Mahur Beste* ve *Huzur* romanlarında baba-oğul ilişkisini Freudyen bir yapı üzerine kurar. Babadan farklı olma, ona benzeyememe düşüncesi ve bu temelde yaşanan çatışmalar oğulların hayatında ezici bir gerçek olur. *Mahur Beste*’de Behçet Bey ve *Huzur* romanında Yaşar, babalarının baskın kişilikleri altında ezilirler ve Ödipal krizlerin etkisiyle kendi şahsiyetlerini tamamlayamazlar. Daha sonra sergiledikleri nevrotik tavırların temelinde bu durum vardır.

2. *Mahur Beste* ve *Huzur*’da oğullarını beğenmeyen ve baskın kişilikleriyle onları ezen babalar vardır. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*’nde Tanpınar bu durumu tersine çevirir. Bu romanda babasını beğenmeyen bir oğulla karşılaşırız. Böylece Tanpınar, son romanında roman kahramanı oğulların gönlünü alır ve onları teselli eder. Çünkü bu defa oğlu karşısında ezilen bir baba vardır.

3. İsmail Molla’yla Tevfik Bey’i birbirine yaklaştıran, İstanbul kültürünü hakkıyla taşımaları, hayata düşkünlükleri ve musiki zevkleri olur. Her ikisinde de musiki bir yandan teskin vasıtası olurken bir yandan da geniş hayaller dünyasının kapısını açar, aşkları için şifreli bir mektup olur. Bu şifreyi de ancak mektubun muhatabı anlar. Onların şahsiyetini büyüten sadece sanatkâr yanları değildir. Sanatın yanında fikrî yapılarında da bir derinlik vardır. Her ikisi de devrin meselelerini hal, geçmiş ve gelecek noktasında bir bütün olarak değerlendirir. *Mahur Beste*’de “Garip Bir İhtilâlcî” bölümünde, *Huzur*’da Mümtaz’ın evindeki musiki gecesinde her ikisinin de fikrî derinliğini görmek mümkündür.

4. İsmail Molla ve Tevfik Bey’i yaklaştıran bir başka unsur aşk karşısındaki tutumlarıdır. İki de aşkın insan hayatındaki yerini çok iyi bilirler. İsmail Molla yaşadığı dönemde bir aşk hikâyesinin kahramanı olmayı başarmıştır. Tevfik Bey aşk konusunda daha cesurdur. Onun

98 Süha Oğuzertem, “Hasta Saatler, Bozuk Sihhatler: Enstitü Sorununa Babasız Bir Yaklaşım”, s. 468.

durumunu yazar Don Juan trajedisi olarak görür. Behçet Bey aşkı bir değer olarak tanır, fakat hayatındaki her şey gibi o da bir hülya ve rüya olarak kalır. İlaçların işlettiği bir makine hâline dönüşmüş olan Yaşar'ın hayatında tabii bir duygu olan aşk yer almaz. Onun için aşk, gerçek aşkı yaşayan Mümtaz ve Nuran'ın saadetini zehirlemek anlamını taşır.

5. *Mahur Beste*'de oğulun siyasete girmesi konuşulur, fakat bu gerçekleşmez. Buna karşın *Huzur*'da baba hayatın her alanında olduğu gibi siyasetin de içindedir.

6. Babaya ait ya da babanın yaşadığı dönemi hatırlatan eski eşyalar, incelediğimiz romanlarda ön plana çıkar. Behçet Bey için eski eşyalar babanın yaşadığı dönemi hatırlatan, canlı bir şekilde o dönemi yaşama imkânı veren nesnelere önem kazanır. Tevfik Bey de yaşlılık döneminde babasının ürettiği eşyaları toplayarak kökleriyle kurduğu bağı güçlendirir.

7. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde Doktor Ramiz, İrdal'ın söylediği her şeyi aleyhine delil olarak değerlendirir ve onu baba psikozuna maruz kalan bir hasta olarak görür. Tanpınar burada biraz da hiçbir kaidenin – kendisinin metinlerinde çözümlenmeye çalıştığı – insanı tam olarak açıklayamayacağını, hatta daha ileri giderek her fert için ayrı bir teorinin türetilmesi gerektiğini ortaya koyar. O karşılaştığı her insanda, insan ızdırabının farklı bir yönünü görmüş, her çehre ona farklı bir hikâyenin içinden kendi yüzünü ve macerasını göstermiştir. Doktor Ramiz de aslında İrdal'ın o kadar derinlemesine incelemeye değer biri olmadığı farkındadır, fakat öğrendiği metotları tatbik edecek birini aramakta, kanunun karşısına çıkardığı İrdal'ı da bir ganimet olarak görmektedir. Romanla ilgili değerlendirmelerden biri olan Türkiye'de yeni başlayan psikanaliz çalışmalarını Tanpınar'ın alaya aldığı yönü, Doktor Ramiz'le ön plana çıkmaktadır. Doktor Ramiz'in tespit edemediği noktayı İrdal'ın oğlu Ahmet tespit eder. O babası başta olmak üzere insanı disipline eden şeyin hakiki mânâda iş ve çalışma olduğunu, babasının da en büyük sorununun bu iki şeye sarılmamak olduğunu bilir. Ama ailede saat etrafında sembolleşen vasiyet ve saatin farklı şekillerde hayatına girmesi sanki doğal bir süreç gibi Hayri İrdal'ı, Halit Ayaracı'nın kurduğu oyunun da bir parçası hâline getirir. Doktor Ramiz de sonunda hastasının kapıldığı yalanın etkisinde kalır ve *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde görev alarak Hayri İrdal'ın yalan dünyasında bir görünüş bir kaybolan diğer insanlar gibi çehresini gösterir.

8. Çalışmak *Mahur Beste*'de oğlu Behçet Bey'le ilgili olarak babanın takdir ettiği bir durum olurken *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde oğulun babasında arayıp da bulamadığı bir meziyet hâline gelir. İrdal kendi sorununu tespit eder: İşin nizamından geçmemek. Fakat bu durumdan hiç de şikâyetçi değildir. Kendini gördüğü her yalana teslim eder. Romanı okurken okuyucu bir an kurgusal metinle karşı karşıya olduğunu unutmakta, Tanpınar aradan çekilmekte ve İrdal âdeta okura karşı da bir oyun oynayarak yaşadığı her şeyi iş ve çalışma noktasında olduğu gibi normal göstermekte, hatta Tanpınar'ın ona kazandırdığı sestene bile faydalanarak âdeta kendini mağdur göstermektedir. Ahmet bu noktada sadece babanın kusurunu yüzüne vuran bir rol oynamaz, aynı zamanda okuru kendi babasının gerçek kimliği karşısında uyaran bir aracı rolünü de üstlenir.

Tanpınar bir denemesinde şöyle der: “Cesaret edebilseydim, Tanzimat’tan beri bir nevi Oedipus kompleksi, yani bilmeyerek babasını öldürmüş adamın kompleksi içinde yaşıyoruz, derdim.”<sup>99</sup>. Burada babayı öldürmek, asırlar içerisinde inşa edilen bir medeniyetin sahibine karşı çıkmak, onun yerine yeni bir medeniyet dairesine yüzünü çevirmektir. Aslında Tanpınar bu tespitini yazılarında geniş bir şekilde ele almıştır. Bütün metinleri bir arada düşünüldüğünde Doğu-Batı üzerinden medeniyet değiştirmenin toplum ve fert üzerinde nasıl bir etki bıraktığını ortaya koymaya çalışmıştır. İncelediğimiz romanlarında da bu kompleksi birey üzerinden yansıttığı bir kere daha görülmektedir.

---

99 Ahmet Hamdi Tanpınar, “Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan”, *Yaşadığım Gibi*, haz. Birol Emil, 6. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 41.

## KAYNAKÇA

- Alıcı, Yunus, "Baskın Babanın Kaostaki Oğlu: Yahya Kemal ve Tanpınar İlişikisine Oidipus Kompleksi ve Psikanalizm Ekseninde Bir Yorum", *Fırat Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 13-15 Ekim 2016, s. 243-257.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005.
- Bachelard, Gaston, *Mekânın Poetikası*, çev. Aykut Derman, Kesit Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Freud, Sigmund, *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*, çev. Ali Babaoğlu, 3. bs., Metis Yayınları, İstanbul 2011.
- Huyugüzel, Ömer Faruk, *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.
- Nasio, Juan de, *Oedipus: Psikanalizin En Önemli Kavramı*, çev. Canan Coşkan, Say Yayınları, İstanbul 2005.
- Oğuzertem, Süha, "Hasta Saatler, Bozuk Sihatler: Enstitü Sorununa Babasız Bir Yaklaşım", *Bir Gül Bu Karanlıklarda*, haz. A. Uçman – H. İnci, 3F Yayınları, İstanbul [t.y.], s. 460-477.
- Sophokles, *Kral Oidipus*, çev. B. Tuncel, 11. bs., İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Huzur*, 22. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.
- \_\_\_\_\_, *Mahur Beste*, 11. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- \_\_\_\_\_, "Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan", *Yaşadığım Gibi*, haz. Birol Emil, 6. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 36-42.
- \_\_\_\_\_, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, 25. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.
- \_\_\_\_\_, *Sahnenin Dışındakiler*, 13. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.